

KAUPPA JA INVESTOINNIT ILMASTOTALKOISIIN

KAUPPA JA INVESTOINNIT ILMASTONMUUTOSTA JA KÖYHYTTÄ VÄHENTÄMÄÄN

Kauppapolitiikan päätavoitteeksi ymmärretään usein kansainvälisen kaupankäynnin lisääminen, jotta voisimme kuluttaa yhä enemmän ja yhä halvempia tuotteita. Maailman luonnonvarat ovat kuitenkin rajalliset.

Nyt on aika tarkastella kauppa- ja investointisääntöjä uudelta pohjalta: ilmastoa ei voi enää pitää rajattomana ja ilmaisena tuotannonteki-

jänä. Ilmastoystävällisen teknologian, tuotantotapojen ja energialähteiden leviäminen vaatii muutoksia sääntöihin.

Ympäristö on aina ollut myös köyhyyskysymys. Ilmastonmuutos rasittaa jo nyt kaikkien köyhimpiä ja haavoittuvimpia yhteisöjä eri puolilla maailmaa. Samaan aikaan köyhyyden poistaminen on muutoksen pysäyttämisen ennak-

JULKAISIJA:
Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa ry

RAPORTTISARJA NRO: 89

ISSN: 1236-4797

ISBN: 978-952-200-067-5 (NID.)

ISBN: 978-952-200-068-2 (PDF)

KIRJOITTAJA:
Tytti Nahi

TOIMITUS:
Pasi Nokelainen

GRAAFINEN SUUNNITTELU:
Suvi Savolainen

PAINO:
Miktor

JULKAISTU:
joulukuussa 2007

Julkaisemme lähikuukausina vastaanlaiset katsaukset kauppapolitiikan vaikutuksista globaaliin turvallisuuteen ja ruokaturvaan sekä ajankohtaisten kauppaneuvottelujen kipupisteistä. Toivomme julkaisujen herättävän keskustelua kaupan ja kehityksen keskinäisriippuvuudesta. Suurkiitos kaikille luonnosta kommentoineille järjestöille ja Kepan kehityspoliittisille työntekijöille.

Kepan toimintaa tuetaan ulkoministeriön kehitysyhteistyövaroista.

MIKSI PYRKISIMME VÄHENTÄMÄÄN KÖYHYTTÄ?

Toisten ihmisten kurjuuden lievittäminen on paitsi oikeudenmukaista myös järkevää, **koska köyhyys tulee kalliiksi**: se ruokkii ympäristöongelmia, epidemioita, huume-kauppaa ja terrorismia.

Omien etujemme mukaista olisi, että köyhien maiden sadoilla miljoonilla asukkailla olisi varaa ostaa tuotteitamme. **Vapaakauppaan ei kuitenkaan saa pakottaa**: molemmat osapuolet voivat hyötyä, mutta eivät autoomaattisesti.

Suomen kansainvälinen asema niin EU:ssa kuin muillakin foorumeilla riippuu sitoutumisestamme yhteisiin kansainvälisiin tavoitteisiin.

MITÄ SE VAATII?

Köyhyyden poistaminen vaatii kehitysyhteistyötä. **Pelkkä apu ei kuitenkaan riitä**, koska muutkin politiikkamme vaikuttavat kehitysmaihin. Kurjuuden poistaminen vaatii myös reilua kauppa-, maatalous-, ympäristö-, maahanmuutto- ja turvallisuuspolitiikkaa.

koeho: esimerkiksi hiiltä sitovia trooppisia metsiä kasketaan ja kaadetaan, koska ihmisillä ei ole muita tulonlähteitä.

Investointipolitiikassa tulee pyrkiä myös työllisyyden ja tuotannon lisäämiseen: miten tukea säällistä työllisyyttä kehitysmaissa ja Suomessa? Miten tukea vastuullista yritystoimintaa?

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- ▶ tarkastella kauppapolitiikkaa ilmaston näkökulmasta: hillitä metsähakkuita ja tukea sääntöjen muuttamista sallimaan ilmastoystävällisten tuotteiden suosiminen.
- ▶ päivittää Suomen kauppapoliittinen ohjelma. Ohjelmassa tulee tehdä valintoja ympäristöystävällisemmän kauppapolitiikan puolesta.
- ▶ lopettaa kehitysmaiden painostaminen investointisopimuksiin. Nykysopimukset eivät edistä ilmastoystävällisen teknologian leviämistä tai paikallisen tuotannon ja säällisen työllisyyden kasvua kehitysmaissa.
- ▶ edistää eettistä hankinta- ja yritystoimintaa hankkimalla verorahoin vain ympäristöä säästään ja työntekijöiden oikeuksia polkematta valmistettuja tuotteita sekä tukemalla laillisesti sitovien kansainvälisten yritysten yhteiskunta-vastuuohjeiden laatimista.

ISTOCKPHOTO.COM / ANTONIO NUÑES

SISÄLTÖ

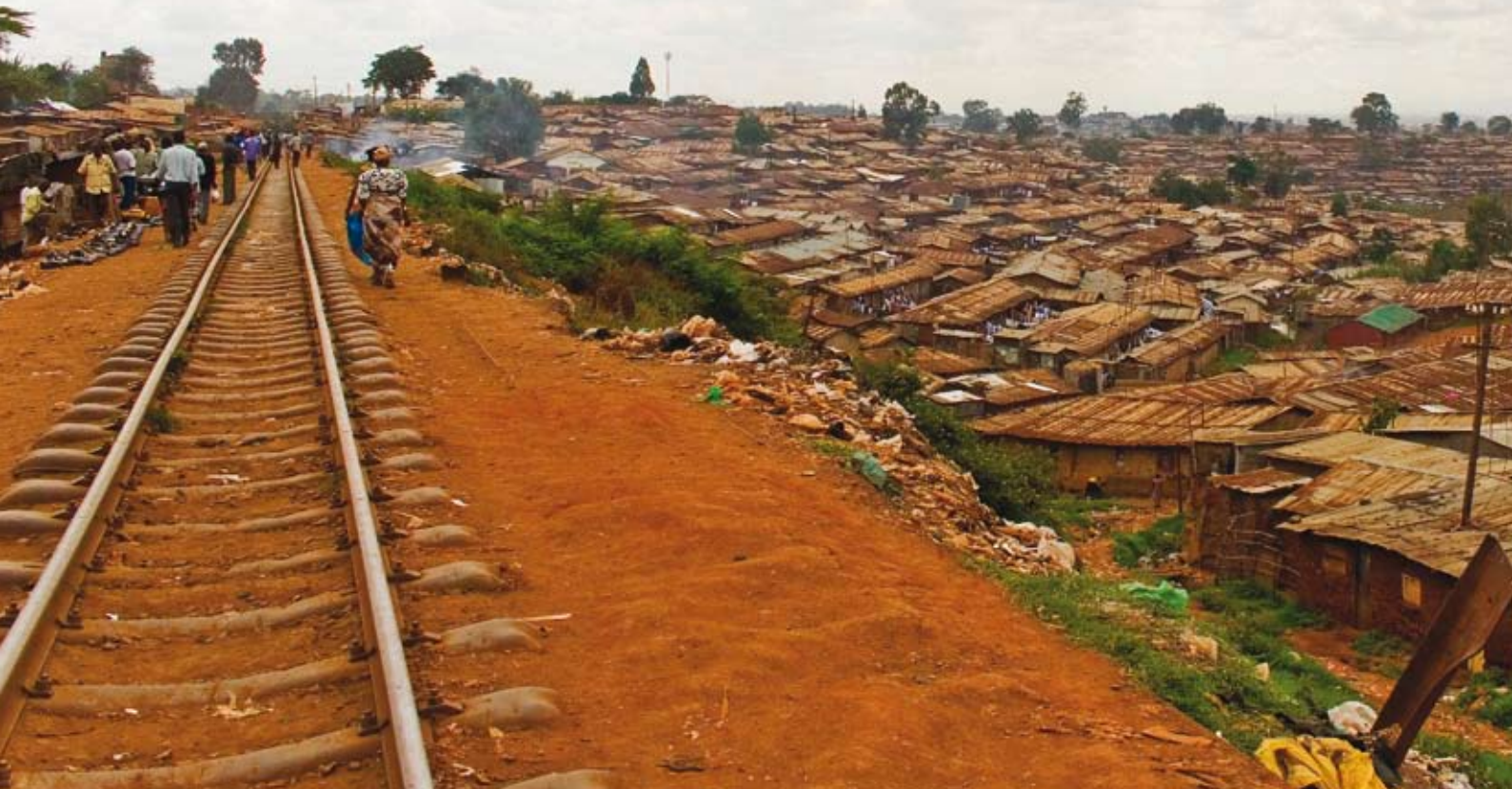
ILMASTOYSTÄVÄLLISEEN KAUPPOLITIikkaAN

Ilmastonmuutos koettelee köyhiä	4-5
Kauppapolitiikan perustavoite horjuttaa ilmasto	6-7
Kioton ja kauppasopimusten leikkauspintoja	8
Biopolttoaineet voivat lisätä köyhien ahdinkoa	9-11

ONKO INVESTOIJISTA MAAILMAN PARANTAJIKSI?

Vanha ja uusi teknologia liikkuu investoijien mukana	12-13
Saastuttavimmat tuotannonalat houkuttelevat investoijia	14
Epätervettä verokilpailua	15
Investointisopimukset rajoittavat teknologian siirtoa	16
Yksityiset ja kansalliset intressit eivät aina kohtaa	17
Tekijänoikeussopimukset käyvät kehitysmaille kalliiksi	18-19
Työntekijöiden oikeudet retuperällä	20-21
Eettiset kriteerit julkisissa hankinnoissa	22
Ihmisoikeudet myös yritysten vastuulla	22

Afrikan suurimmassa slummissa Kiberassa asuu noin miljoona ihmistä 2,5 neliökilometrin alueella. Slummi sijaitsee yhdellä Afrikan tulva-herkimmistä alueista Kenian pääkaupungissa Nairobissa ja ilmastomuutokseen sopeutuminen on mahdotonta.

ILMASTOYSTÄVÄLLISEEN KAUPPAPOLITIIKKAAN

ILMASTONMUUTOS VAIKUTTAA KAIKKIIN IHMISIIN. ANKARIMMIN SEN VAIKUTUKSET KOHDISTUVAT KÖYHIMPIIN YHTEISÖIHIN.

KAUPPASÄÄNTÖJÄ TULEE TARKISTAA, JOTTA NE TUKEVAT LUONNON SÄILYTTÄMISTÄ JA ILMASTOYSTÄVÄLLISTEN TUOTTEIDEN SUOSIMISTA.

BIOPOLTTOAINEISTA EI VALITETTAVASTI OLE IHME-LÄÄKKEEKSI ILMASTONMUUTOKSEEN.

LUVASSA LUONNON-KATASTROFEJA

Vuonna 1975 luonnonkatastrofeja oli alle sata, vuonna 2006 lähes 400¹. Tulvat tekivät noin 20 miljoonaa intialaista, bangladeshiläistä ja nepalilaista kodittomiksi syksyllä 2007 ja vaikeuttivat 120 miljoonan ihmisen elämää Kiinan etelä- ja itäosissa. Hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneelin IPCC:n raportin mukaan hurrikaanit, helleaallot ja muut luonnonkatastrofit ovat tulevana vuosikymmeninä todennäköisesti entistä voimakkaampia.

SUOMALAISET VALMIITA MAKSAMAAAN

Kahdeksan kymmenestä suomalaisesta pitää ilmastonmuutosta melko tai hyvin suurena uhkana ja on valmis tinkimään omasta kulutuksestaan. Seitsemän kymmenestä on valmis maksamaan enemmän vähäpäästöisestä energiasta².

PUUTTUMINEN TULEE HALVEMMAKSI

Ekonomisti Nicholas Sternin raportti ilmastonmuutoksen taloudellisista vaikutuksista arvioi lokakuussa 2006, että ilmastonmuutoksen vaikutus ja riskit leikkaavat maailmanlaajuisesti ainakin viisi prosenttia vuotuisista tuloista ja jopa viidenneksen, jos otetaan huomioon vaikutusten ja riskien koko kirjo. Sen sijaan ilmastopäästöjen rajoittaminen maksaa vain noin prosentin globaaleista tuloista³.

► **ILMASTONMUUTOS** on globaalein ihmiskuntaa koskaan kohdannut uhka. Muutoksessa voi kapeakatseisesti nähdä myönteisiä puolia: keskilämpötilan muuttaman asteen nousu saattaa kasvattaa viljasatoja lähellä maapallon napa-alueita, kuten Suomessa. Ongelmat ovat kuitenkin hyötyjä isompia. Merenpinta nousee ja vesi haihtuu maaperästä aiempaa voimakkaammin. Hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneelin IPCC mukaan jopa viisi miljardia ihmistä saattaa muuttaman vuosikymmenen päästä kärsiä pahasta vesipulasta³.

Maapallon ekosysteemi muuttuu kuluvan vuosisadan aikana merkittävästi, jos kasvihuonekaasupäästöjä ei aktiivisesti vähennetä. Yli viidennes kasvi- ja eläinlajeista voi kuolla sukupuuttoon ja trooppiset sairaudet levitä kauas päiväntasaajalta.

Kehitysmaat kärsivät eniten maantieteellisen sijaintinsa vuoksi. Samaan aikaan muutokseen sopeutuminen on niille vaikeinta köyhyyden ja heikon hallinnon vuoksi.

Lähellä päiväntasaajaa sadot pienenevät ja maanviljelyksestä tulee entistäkin riskialttiimpi elinkeino kuivuuden, aavikoitumisen ja tulvien yleistyessä. Maatalousvaltaisissa kehitysmaissa tämä syventää köyhyyttä. Esimerkiksi entistä useammat lapset joutuvat kou-

Ilmastonmuutos lisää köyhyyttä. Kuivuus, äärimmäiset sääilmiöt ja merenpinnan nousu tekevät tuhoaan Afrikassa ja rannikkoalueilla jo meidän elinaikanamme.

Ilmastonmuutos synnyttää konflikteja ja muuttoliikkeitä eri puolilla maapalloa.

lunkäynnin sijaan avustamaan kotiaskareissa kuten vedenhaussa.

Myös rannikkoseutujen ja jokien tulva-alueiden asukkaat ja tuotanto ovat erityisen haavoittuvia. Tällaisilla alueilla, esimerkiksi Bangladeshissa ja Keltaisenjoen laaksossa Kiinassa, asuu satoja miljoonia ihmisiä. Maanosista herkin on kuitenkin Afrikka, jossa maatalousmaa heikkenee ja veden lämpötilan nousu vähentää valmiiksi ylikalastettuja kalakantoja suurissa järvissä³.

ILMASTONMUUTOS KÄYNNISTÄÄ KETJUREAKTIOITA

Yli 60 miljoonaa ihmistä ympäri maailmaa on joutunut lähtemään kotiseudultaan väkivallan, vainon tai ympäristökatastrofien vuoksi⁴. Tulevaisuudessa pakolaisten lukumäärä kasvaa. Yksin aavikoituminen, jota ilmastonmuutos vauhdittaa, voi saada kymmenet miljoonat ihmiset lähtemään kodeistaan.

Suurin muuttoliike todennäköisesti suuntautuu Saharan eteläpuolisesta Afrikasta Eurooppaan ja Pohjois-Afrikkaan. Toiseksi suurin muuttoliike tapahtunee entisten neuvostotasavaltojen alueella Keski-Aasiassa.

Muuttoliike rasittaa luonnonvaroja ja läheisiä yhteiskuntia. ”Kyseessä on ketjureaktio. Se johtaa sosiaalisiin mullistuksiin”, toteaa YK:n tutkimusraportin päättökijä Zafaar Adeel⁵. ◀

LISÄTIETOA: WWW.ILMASTO.ORG

¹ WHO Collaborating Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (CREED): Emergency Events Database (EM-DAT) www.em-dat.net ² Helsingin Sanomat 26.9.2007 ³ IPCC (2007) Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II Contribution to the Intergovernmental Panel on Climate Change. Fourth Assessment Report, Summary for Policymakers ⁴ Stern (2006) Stern Review Report on the Economics of Climate Change, HM Treasury ⁵ UNHCR (2007) Statistical yearbook 2006; UNHCR (2006) Internally displaced people Q&A ⁶ Adeel et al (2007) Re-thinking Policies to Cope with Desertification, The United Nations University

Puhtaan ilman, metsien, biodiversiteetin ja muiden luonnonvarojen kuluttaminen on usein ilmaista, vaikka niiden hupeneminen maksaa jo ihmishenkiä.

KAUPPAPOLITIIKAN PERUSTAVOITE HORJUTTAA ILMASTOA

► **KAUPPAPOLITIIKAN PÄÄTAVOITE** näyttää usein olevan kansainvälisen kaupankäynnin lisääminen, jotta voisimme kuluttaa yhä enemmän ja yhä halvempia tuotteita. EU:n kauppapoliittinen linjaus ”The Global Europe” asettaa kilpailukyvyyn ja kauppaa rajoittavien politiikkojen poistamisen kaikkien muiden tavoitteiden yläpuolelle. Linjaus ajaa investoijien ja yritysten oikeuksien vahvistamista ja valtion roolin rajaamista.

Tämä on uhka aktiiviselle ja tehokkaalle ympäristöpolitiikalle: kestävien tuotanto- ja kulutustapojen yleistyminen vaatii tukiaisia, veroja, vahvoja säädöksiä sekä kaupan rajoittamista. Kaupan ei tulisi olla itseisarvo, vaan väline köyhyyden ja ympäristötuhojen vähentämisessä ja hyvinvoinnin lisäämisessä.

Globaali kaupankäynti on riippuvainen kuljetuksista¹. Rahtiliikenteen lisääntyminen kasvattaa kasvihuonekaasupäästöjä. Noin kuudennes teollisuusmaiden ilmastopäästöistä syntyy rahtikuljetuksista. Lisäksi saastuttavimpien kuljetusmuotojen, lento- ja maantiekulje-

tusten, osuus on ollut jyrkässä kasvussa 2000-luvulla.

METSÄNHAKKUITA EI TULE ROHKAISTA TULLILEIKKAUKSILLA

Kansainvälinen kauppa ruokkii myös metsänhakkuita. Metsät ja niiden ekosysteemit sitovat lähes 46 prosenttia kaikesta varastoituneesta hiilestä ja tarjoavat toimeentuloa noin miljardille erittäin köyhälle ihmiselle². Maapallon metsäpeite vähenee noin 13 miljoonan hehtaarin vuosivauhtia³. Tämä vastaa yli kolmasosaa Suomen pinta-alasta.

Metsäteollisuustuotteiden vienti on kasvanut yli kaksinkertaiseksi reilusta 150 miljardista dollarista noin 330 miljardiin dollariin vuosina 1990-2004. Metsäteollisuustuotteiden tulleva on kuluneina vuosikymmeninä alennettu huomattavasti, mikä ei ole ainakaan hillinnyt hakkuita, mutta kehitys jatkuu.

”Esimerkiksi Indonesiassa metsäsektori kärsii vakavista kestävyysongelmista. Kaupan vapauttaminen tai

Pemban satamasta Pohjois-Mosambikista lähtee maailmalle muutama, lähinnä puutavaralla lastattu laiva kuukaudessa. Tuore laki kieltää tukkien viemisen maasta, sillä jalopuiden laittomat hakkuit olivat yleisiä. Mosambikin sahateollisuus on alkanut kukoistaa raakapuun vientikiellon vuoksi. Tämä nostaa jalostustetta ja parantaa puutavaran viennin kontrollia.

lähes mikä tahansa muutos, joka lisäisi metsätuotteiden tuotantoa nykytasolta, todennäköisesti pääasiassa heikentäisi kestävyyttä vahvistamalla nykyisiä kielteisiä trendejä,” toteaa Euroopan komission vaikutusarvio WTO-neuvotteluista⁴.

Vapauttamisen on arvioitu lisäävän hakkuita ja kansainvälistä vientä muissakin maissa, joissa metsävarojen hallinnointi on heikkoa, kuten Malesiassa, Papua Uudessa Guineassa, Brasiliassa ja useassa Länsi-Afrikan maassa.

LAITTOJIA HAKKUITA HILLITTÄVÄ

Euroopan unionin tulisi toimia ponnokkaammin myös laittomien metsänhakkuiden lopettamiseksi. Ne aiheuttavat yli 10 miljardin veromenetykset kehitysmailla vuosittain⁵. Unioni on suurimpia laittomasti hakatun puutavaran kuluttajia.

EU:lla on vapaaehtoisia kumppanuussopimuksia, joiden mukaan puuntuottajamaat eivät myy Eurooppaan laittomasti hakattua puuta, mutta sopimukset kattavat vain osapuolten välisen suoran kaupan, eli neljä prosenttia EU:n puukaupasta, ja vain jalostamattomat puutuotteet⁶.

PERIMMÄINEN ONGELMA RATKAISEMATTANA

Perimmäinen ongelma kuitenkin on, että luonnonvarojen säästäminen ja ympäristöpalvelujen ylläpitäminen ovat vielä toistaiseksi hankalasti muutettavissa toi-

Laittomasti hakatun trooppisen sahatavaran tuontia Eurooppaan yritetään suitsia, mutta samaa puuta saa tuoda esimerkiksi puutarhakalusteina.

meentuloksi. Metsät esimerkiksi edistävät sadeveden imeytymistä maaperään, josta hyötyvät monet elinkeinot teollisuudesta karjanhoitoon ja turismiin. Metsänomistaja saa kuitenkin tuloja vain myymällä kaadetut puut. Erityisesti köyhillä trooppisilla alueilla kestävä metsänhoito jää toimeentulotarpeen ja voitontavoittelun jalkoihin.

Useat hallitukset etsivät tapoja parantaa tilannetta⁷. Esimerkiksi Ruotsi kehittää kansallista ympäristötilinpittoa (Swedish System of Economic and Environmental Accounts), jossa pyritään antamaan luonnonvaroilta ja niiden tuottamille ympäristöpalveluille rahallinen arvo.

Erityisesti Etelä-Amerikassa kehitetään maksujärjestelmää (payment for environmental services, PES), jossa ympäristöpalveluista hyötyviltä tahoilta kerätään maksuja suoraan palvelujen tarjoajille. Esimerkiksi Costa Ricassa veden kuluttajat vesivoimayrityksistä juomaveden pullottajiin maksavat jo hoitomaksuja noin 10 prosentille metsäalasta. ◀

SOPEUTUMINEN ON JO ARKIPÄIVÄÄ

Ilmastonmuutokseen sopeutuminen on kehitysmaissa jo arkipäivää. Etelä-Afrikassa sateiden väheneminen on saanut viljelijöitä siirtymään nopeammin kypsyyviin kasvilajikkeisiin. Tulvien koettelemissa bangladeshilaiskylissä kehitellään kelluvia vihannestarhoja. Vietnamin yhteisöt istuttavat mangrovemetsiä rannoille pehmentämään trooppisten myrskyjen vaikutusta⁸.

Sopeutumisen kannalta on keskeistä, että kehitysmaiden elinkeinorakenne monipuolistuu. Yhteisöjen haavoittuvuus vähenee, kun niiden toimeentulo ei riipu yhdestä tulonlähteestä. Sopeutumista edistäisi myös maanviljelystapojen kehittäminen, vedenkäytön tehostaminen sekä maan ja muiden resurssien omistuksen oikeudenmukainen jako.

Ilmastonmuutokseen sopeutumisen kannalta on keskeistä, että kehitysmaiden elinkeinorakenne monipuolistuu. Maa- ja kalatalous ovat erityisen haavoittuvia.

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- ▶ kehittää verotusta, tukia ja tilastointia niin, että ympäristöpalvelujen heikentäminen ole taloudellisesti kannattavaa.
- ▶ ottaa kauppaneuvotteluissa huomioon luonnonvarakaupan globaalit vaikutukset. Esimerkiksi metsäteollisuuden kaupan vapauttaminen ruokkii ilmastonmuutosta.
- ▶ toimia kauppapolitiikassa ja kehitysyhteistyössä kehitysmaiden maatalouden kehittymisen ja elinkeinorakenteen monipuolistamisen puolesta ilmastonmuutokseen sopeutumisen tukemiseksi.

1 New Economics Foundation (2000) Collision Course - free trade's free ride on the global climate. 2 van der Maesen (2000) Climate and forests and the Kyoto protocol, Friends of the Earth Australia & Native forest network Southern hemisphere 3 FAO (2007) State of the World's Forests 2007 4 Katila and Simula (2005) Sustainability Impact Assessment of Proposed WTO Negotiations, final report for the forest sector study, European Commission 5 World Bank (2006) Strengthening Forest Law Enforcement and Governance 6 Evert Vermeer Foundation (2007) Illegal Logging 7 Hamilton (2006) Where Is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century, World Bank; World Bank (2007) World Development Report 8 Oxfam (2007) Adapting to Climate Change. What's needed in Poor Countries, and who should pay

Tehottomimpia biopolttoaineita tuetaan jo liikaa, mutta kauppasäännöt rajoittavat aidosti ilmastoystävällisten tuotteiden suosimista.

KIOTON JA KAUPPASOPIMUSTEN LEIKKAUSPINTOJA

► **MAAILMANKAUPPAJÄRJESTÖ** WTO:n sääntöjä suunniteltaessa ei ole ajateltu energiakysymyksiä, mutta ne pätevät silti energiatuotteiden kauppaan. Tällä hetkellä kansainvälisen kaupan säännöt pikemminkin ehkäisevät kuin rohkaisevat ympäristöystävällisen teknologian kehittämistä, leviämistä ja käyttämistä¹.

Hyvää omaatuntoa ei voi ostaa biopolttoaineita tankkaamalla: esimerkiksi nicaragualaisen Kukra Hillin palmuöljyplantaasin työntekijät saavat kohtuuttoman matalia palkkoja.

LAATUVAATIMUKSET

Kasvihuonepäästöjen vähentämisen perustyökaluja ovat hallitusten asettamat vaatimukset laitteiden ja koneiden energiatehokkuudesta. Esimerkiksi jääkaapeilta vaaditaan tehokasta sähkönkulutusta ja moottoreilta polttoainete-hokkuutta.

Tällaisten standardien ja teknisten säädösten asettamista säätelee WTO:n sopimus teknisistä kaupan esteistä.

Sopimuksen peruseriaatteen mukaisesti valtioilla on vapaus asettaa standardeja, kunhan ne eivät syrji ulkomaisia tuottajia tai aiheuta tarpeettomia esteitä kaupankäynnille. Ei kuitenkaan ole selvää, sallivatko WTO-säännöt erilaisen kohtelun sellaisten tuotteiden välillä, jotka ovat ominaisuuksiltaan samanlaisia, mutta eri tavoin tuotettuja. Tuotantotavat eri maissa vaihtelevat suuresti, eikä reilujen kriteerien löytäminen ole helppoa. Energiaa ja luonnonvaroja säästämällä tuotettujen tuotteiden suosiminen on kuitenkin tärkeää.

TUKIAISET

Erilaiset tuki- ja kannustinjärjestelmät ovat tärkeitä kestävämpien tuotanto- ja kulutustapojen edistämässä, koska esimerkiksi uusiutuvan energian tuotanto vaatii usein mittavia alkuinvestointeja.

WTO:n tukia ja tasoitustoimenpiteitä koskevan sopimuksen mukaan tukiaisten tulee kuitenkin olla yleisiä eikä tietyille tuotannonaloille kohdennettuja. Esimerkiksi suora tuki uusiutuvan energian teollisuudelle on todennäköisesti tämän säännön vastaista.

Vuonna 1995 WTO:ssa solmittu sopimus hyväksyi alun perin tuet ympäristöystävällisyyden kannustamiseksi, tutkimuksen ja tuotekehityksen rohkaisemiseksi sekä alueellisen eriarvoisuuden korjaamiseksi. Tuet salliva lauseke on kuitenkin vanhentunut ja jäsenmaiden tulisi aktivoida se uudelleen. Tuet voitaisiin sallia esimerkiksi tuotannolle, jossa hiilidioksidipäästöt pysyvät sovitun tason alapuolella.

TULLIT

Useat tahot Ranskan hallituksesta sementtiteollisuuteen ovat ehdottaneet "Kioto-tariffin" käyttöönottoa EU:n rajoilla suojaamaan eurooppalaisia yrityksiä, joiden täytyy investoida ilmastoystävällisyyteen EU:n verrattain tiukkojen ilmastopäästörajoitusten vuoksi. EU:n kauppakomissaari kuitenkin pitää mahdottomana, että ympäristöystävällisyyttä tuettaisiin lisäämällä tulleja, eli "huonolla politiikalla".

WTO:ssa on keskitytty neuvottelemaan ympäristöystävällisten palvelujen ja tuotteiden kauppaa rajoittavien tullien ja muiden politiikkojen poistamisesta. Ympäristöhyödykkeille ei kuitenkaan ole yhtä, selkeää määritelmää.

Ympäristöhyödykkeet voidaan ymmärtää monella tavalla. Tällaisia ovat esimerkiksi jäteväettä puhdistava laitteisto ja jätteiden käsittelypalvelu. Laajemman käsityksen mukaan ympäristöhyödykkeitä ovat kaikki "ympäristön kannalta suotuisat" hyödykkeet riippumatta siitä, onko suotuisuudessa kyse tuotantotavasta, kuljetusten määrästä, käyttötarkoituksesta tai hävitysmahdollisuudesta.

Tulleja madaltamalla on vaikeaa pitkällä aikavälillä rohkaista ympäristöystävällisyyttä. Kioton pöytäkirjassa osaratkaisuna ilmastomuutokseen mainittu maakaasu on tällä hetkellä esimerkiksi öljyyn verrattuna ilmastoystävällinen energialähde, ja siksi maakaasuteknologia on esitetty sisällytettäväksi ympäristötuotteisiin. Maakaasu on kuitenkin ilmaston kannalta kuluttavampaa kuin tuuli- tai vesivoima, joten pitkällä tähtäimellä maakaasun suosimisesta tulisi luopua. Se voi olla vaikeaa, koska kertaalleen laskettuja tulleja ei ole ollut tapana enää nostaa. ◀

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- päivittää Suomen kauppapoliittinen ohjelma. Ohjelmassa tulee käsitellä kaupan ja ympäristötuhojen liittymäkohtia sekä tehdä valintoja ympäristöystävällisemmän kauppapolitiikan puolesta.
- osallistua aktiivisesti keskusteluihin ilmasto- ja kauppapolitiikan yhteyksistä ja ristiriidoista. Kauppasääntöjen tulee sallia energiaa ja luonnonvaroja säästäviä tuotteita suosivat tuet, laatuvaatimukset ja tullijärjestelyt.

MIKÄ BIO?

Bioetanolia valmistetaan maissista, sokeriruo'osta ja muista hiilihydraattipitoisista kasveista, biodieseliä palmuöljystä, soijapavuista, muista öljykasveista ja eläinrasvasta ja biokaasua esimerkiksi biojätettä mädättämällä.

Viljelykasvien lisäksi polttoainetta voidaan valmistaa jätteistä kuten kaatopaikkojen biokaasusta tai karjan ulosteista. Jätepohjaisten polttoaineiden tuotanto vaatii kehittyntä ja kallista teknologiaa, mutta se ei kilpaile ruuantuotannon kanssa ja vähentää kasvihuonepäästöjä paljon kasvipohjaisia polttoaineita tehokkaammin.

BIOPOLTOAINEET VOIVAT LISÄTÄ KÖYHIEN AHDINKOAA...

► **BIOPOLTOAINEISTA TOIVOTAAN** kestäväää energia-lähdettä ja ratkaisua ilmastonmuutokseen. Ne voivat tuottaa vähemmän sekä kasvihuonekaasupäästöjä että terveydelle haitallisia ilmansaasteita kuin fossiiliset polttoaineet. Raaka-ainekasvien viljely tarjoaa uusia mahdollisuuksia kehitysmaiden maanviljelijöille ja voi vähentää köyhyyttä maaseudulla².

Tarvitaan kuitenkin vielä paljon tutkimusta ja fiksua valintoja, jotta nämä hyödyt toteutuvat. Eri raaka-aineista valmistettavien biopoltoaineiden vaikutukset ilmastoon ja köyhyyteen ovat hyvin erilaisia.

Suomessa on erityisen ajankohtaista keskustella palmuöljyn vahvuuksista ja haitoista, koska Suomi ja Ruotsi ovat ensimmäiset maat maailmassa, joissa ollaan ottamassa käyttöön palmuöljypohjaista polttoainetta suuressa mittakaavassa. Palmuöljyä tuotetaan erityisesti Malesiassa ja Indonesiassa.

...KUTEN NICARAGUASSA

Myös Nicaraguassa on tuotettu palmuöljyä jo 10 vuotta ja suunnitellaan tuotannon laajentamista. Nicaragua on Latinalaisen Amerikan köyhimpiä maita ja yksi Suomen kehityspolitiikan pääyhteistyömaista. Olosuhteet kostealla ja trooppisella Atlantin rannikolla soveltuvat mainiosti palmuöljyn tuotantoon ja optimistisimmat paikallispoliitikot ovat laskeneet, että palmuöljyn tuotanto voisi maksaa viljelymaan hinnan takaisin jo 6–8 vuodessa. Vielä tuottavuus ei ole juurikaan hyödyttänyt

paikallisia ihmisiä.

“Palmuöljy-yritys käyttää armottomasti hyväksi alueen huonoa työllisyystilannetta”, kertoo kaupunginjohtaja Domingo José Truesdale Hodgson Kepan Nicaraguatoimiston työntekijälle Kukra Hillin kaupungissa.

Plantaasien työntekijöille maksetut palkat ovat huomattavasti köyhyysrajan alapuolella, pienimmillään vain kolmanneksen perheen päivittäisistä ruoka-, lääke- ja muiden perustarpeiden kustannuksista. Työntekijät ovat myös kärsineet terveysongelmista plantaasilla käytettävien kemikaalien vuoksi. Olosuhteet ovat niin kehnot, että monet paikalliset ihmiset eivät ole kiinnostuneet työskentelystä plantaaseilla, vaan palmuöljy-yrityksen on täytynyt ryhtyä rekrytoimaan työvoimaa kauempaa, muista osista maata.

Muutkin hyödyt ovat olleet vähäisiä. Plantaasit eivät ole tuoneet maahan uutta teknologiaa, työtä paikallisille yrityksille tai merkittäviä verotuloja. Sekä plantaasia että palmuöljyn prosessointia hallinnoivat yritykset ovat costaricalaisia ja öljyn prosessointi tapahtuu vapaatuotantoalueella, jossa ulkomaisilta yrityksiltä ei peritä veroja.

Nicaraguan tilanne on valitettavan tavanomainen. Aasiassa plantaasien tulo on johtanut myös kiistoihin maaomikeuksista eri väestönosien välillä, kun esimerkiksi metsiä perinteisillä tavoilla käyttänyt penanien alkuperäiskansa on joutunut väistymään asuinsijoiltaan³.

¹ ICTSD (2006) Linking Trade, Climate Change and Energy, selected issue briefs; Cosby ja Tarasofsky (2007) Climate Change, Competitiveness and Trade, Chatham House Report; OECD (2005) Opening Markets for Environmental Goods and Services, policy brief; IIED ja ICTSD (2003) Trade and Forests: Why forest issues require attention in trade negotiations ² UNCTAD (2007) Trade, Environment and Development, background note ³ Niko Humalisto (2006) Palmuöljystä biopoltoainetta, viljelmät leviävät Kaakkois-Aasiassa, FinnWatch

ISTOCKPHOTO / MIROSLAV FERKUNIAK

Kasvipohjaiset biopolttoaineet kilpailevat pinta-alasta metsien ja ruuantuotannon kanssa, mikä nostaa ruuan hintaa. Suurimmassa vaarassa ovat maattomat työläiset ja köyhät kaupunkilaiset. Maailmassa on jo nyt 800 miljoonaa aliravitsemuksesta kärsivää ihmistä.

TUULI- JA AURINKOENERGIA PAREMPIÄ

Euroopan hallitukset päättivät maaliskuussa 2007, että vähintään 10 prosenttia liikenteen polttoaineista tulee kattaa biopolttoaineilla vuoteen 2020 mennessä. Kokonaistavoitteeksi asetettiin, että viidennes koko energiankulutuksesta katetaan uusiutuvilla energiamuodoilla. Ympäristöasiantuntijat pitävät ristiriitaisena sitä, että tarkka tavoite asetettiin kaikkein tehottomimmalle uusiutuvan energian muodolle: liikenteen biopolttoaineet säästävät vähemmän fossiilisia polttoaineita kuin tuuli- tai biomassaenergia¹.

LIIKENTEEN VÄHENTÄMINEN ON VÄLTTÄMÄTÖNTÄ

Biopolttoaineet eivät riitä vähentämään hiilidioksidipäästöjä, jos globaali liikenne ja kuljetukset jatkavat kasvuaan ennusteiden mukaan. Kansainvälisen energiäjäjärjestön International Energy Agency IEA:n ennusteiden mukaan biopolttoaineet voivat enimmillään kattaa seitsemän prosenttia liikenteen tarpeista vuoteen 2030 mennessä².

BIOPOLTTOAINEET LISÄÄVÄT NÄLKÄÄ

Bioraaka-aineiden viljely vie maata ruuantuotannosta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa maissista tehty etanoli vie kuudenneksen viljantuotannosta ja osuus kasvaa koko ajan. Yhden kaupunkimaasturin tankin täyttäminen etanolilla vastaa yhden henkilön vuoden viljankulutusta. Biopolttoaineiden tuotanto on jo nostanut ruuan hintaa. Maissivarastot ovat pienemmät kuin koskaan sitten vuoden 1995 kuivuuden, ja maissifutuuriin hinta korkeampi kuin vuosikymmeneen³.

Muutos tuo kehitysmaihin voittajia ja häviäjiä. Pitkällä tähtäimellä kehitysmaiden maataloustuotteiden hinnan ja kysynnän kasvu on tärkeää: kolme neljästä köyhästä asuu maaseudulla ja hyötyy maatalouden kasvusta. Mutta lyhyellä tähtäimellä hintojen nousu uhkaa maattomia työläisiä ja köyhiä kaupunkilaisia. Maailmassa on yli 800 miljoonaa ihmistä, joilla ei tälläkään hetkellä ole varaa riittävään ravintoon.

ILMASTOVAIKUTUKSET OVAT KYSEENALAISIA

Kun huomioidaan koko tuotantoketju raaka-aineiden valmistuksesta käyttöön, joidenkin viljelykasveista valmistettavien biopolttoaineiden tuotanto aiheuttaa myös enemmän ympäristötuhoja kuin se säästää⁴. Fossiilisia polttoaineita kuluu maatalouskoneiden käyttöön, lannoitteiden ja torjunta-aineiden tuotantoon, tislauksiin ja jalostuksiin. Polttoaineiden kuljetuksista jää huomattava ekologinen jalanjälki, koska monen raaka-aineen kohdalla suurin ostaja eli Eurooppa on kaukana suurimmista raaka-aineiden tuottajista.

Esimerkiksi maissietanolin sisältämästä energiasta 74-95 prosenttia juontaa fossiilisten polttoaineiden käytöstä maissietanolin tuotantoprosessin aikana. Palmuöljypolttoaine on hiukan ilmastoystävällisempää, mutta silti huonompaa kuin sokerijuurikkaasta, rapsista, seluloosasta tai sokeriruo'osta valmistettu. Ympäristövaikutuksia lisää vielä raaka-ainetuotannosta aiheutuva

SUOMELLA MERKITTÄVÄ KANSAINVÄLINEN ROOLI

► **SUOMELLA ON** palmuöljytuotannossa merkittävä rooli, koska Suomi ja Ruotsi ovat ensimmäiset maat maailmassa, joissa ollaan ottamassa käyttöön palmuöljypohjaista polttoainetta suuressa mittakaavassa. Suomessa tuotetaan Neste Oil, jonka biodiesel tuotetaan 50–80 prosenttisesti palmuöljystä. Öljy tulee malesialaisilta plantaaseilta, joiden sosiaalisia ja ympäristöolosuhteita ei ole kritisoitu.

Neste pyrkii maailman suurimmaksi biodieselin valmistajaksi ja on rakentamassa maailman suurinta biodieseljalostamo Singaporeen. Jalostamo on myös suomalaisyritysten suurim-

piä kansainvälisiä investointeja: sijoitus on noin 550 miljoonaa euroa. Singaporen tehtaan pääasiallisena raaka-aineena on tarkoitus käyttää palmuöljyä⁵.

Tämä on huolestuttavaa. Jos palmuöljyä aletaan yhä laajemmin käyttää liikennepolttoaineena, kysynnän kasvu lisää väistämättä painetta raivata sademetsiä. Palmuöljyn tuotanto on suurin sademetsien hävitykseen johtava tekijä Indonesiassa ja Malesiassa. Metsäkadosta pelkästään Indonesiassa aiheutuvat ilmastopäästöt ovat kaksinkertaiset EU:n liikennesektorin päästöihin verrattuna⁶.

Ympäristöjärjestöt ovat myös olleet huolissaan siitä, panostetaanko biopolttoaineiden raaka-ainepohjan monipuolistamiseen riittävästi. Erityisen tärkeää olisi siirtyminen viljelykasvipohjaisista jättepohjaisiin polttoaineisiin.

”Tehtaan rakentaminen palmuöljyplantaasien läheisyyteen Singaporeen kertoo siitä, ettei [Neste Oil] aio aiemmista viesteistään poiketen edes yrittää rakentaa biodieseltuotantoaan palmuöljyä kestävämpien raaka-aineiden varaan”, toteaa Suomen Greenpeacen ohjelmajohtaja Harri Lammi⁶. ◀

biodiversiteetin väheneminen, veden käyttö ja saastuminen sekä maaperän köyhtyminen. Viljelykasveja tuotettavat biopolttoaineet kilpailevat maa-alasta myös metsän kanssa. ”Hiilinieluinä” toimivat metsät saavat usein väistyä, kun polttoainepeltoja laajennetaan. Samalla kutistuvat monien uhanalaisten eläin- ja kasvilajien elinympäristöt. Sademetsää raivataan usein polttamalla, joka lisää kasvihuonekaasupäästöjä ja metsäpaloriskiä.

EU HÄTIKÖI BIOPOLTTOAINETAVOITTEESSAAN

Koska biopolttoainetuotanto vaikuttaa köyhyyteen ja ympäristöön monella tavalla ja huonoimmassa tapauksessa vaikutukset ovat katastrofaalisia, monet tutkijat ja kansalaisjärjestöt kokevat, että EU hätiköi liikaa päättäessään lisätä biopolttoaineiden käyttöä.

”Vaadimme EU:n jäsenmaita vastustamaan liikenteen biopolttoainetavoitetta ja pidättäytymään kannustimien myöntämisestä biopolttoaineiden tuotantolle. [...] Sen sijaan jäsenmaiden tulee keskittyä vähentämään energian käyttöä ja tukemaan aitojen ja kestävien uusiutuvien energiamuotojen käyttöä”, toteaa 224 kansalaisjärjestöä yhteisessä vetoamukseen tammikuussa 2007⁷.

Tärkeintä ilmastonmuutoksen vähentämiseksi on energian käytön vähentäminen sekä kestävien tuotanto- ja kulutustapojen yleistäminen. Liikenteen päästöjen vähentämiseksi tulee kehittää julkista liikennettä ja vähemmän polttoainetta kuluttavia kulkuneuvoja.

Hallitusten tulee pidättäytyä tukemasta ekologisesta tai sosiaalisesti kestävämmällä tavalla tuotettuja biopolttoaineita. Suomessa tuetaan esimerkiksi Neste Oilin biodieselin tuotantoa pääkaupunkiseudun linja- ja jäteautoihin 7,2 miljoonan euron verovapautuksella, vaikka palmuöljystä tuotettavan biodieselin sosiaaliset ja ympäristövaikutukset ovat kyseenalaiset.

SERTIFIINTI EI RATKAISE ONGELMIA

Biopolttoaineita, joiden sosiaalinen ja ekologinen kestävyys voidaan todistaa, ei ole olemassa. Monet sidosryhmät näkevät, että sertifikaattijärjestelmän kehittäminen olisi askel eteenpäin ja toivovat hallitusten tukevan sertifikaattien kehittämistä. Euroopan mais-

Jotkut biopolttoaineet aiheuttavat enemmän ympäristötuhoja kuin tavanomaiset, jos huomioidaan koko tuotantoketju.

ta Hollanti, Englanti ja Saksa ovat jo kehittämässä kriiteereitä kestäväälle biopolttoainetuotannolle. Suomalakin olisi tähän työhön annettavaa: metsäbiomassan, turpeen, rypsin ja ruokohelpin tuottajana meillä on asiantuntemusta esimerkiksi siitä, kuinka paljon biomassaa metsäalueilta voidaan poistaa maaperän köyhtymättä⁸.

Sertifikaatit eivät kuitenkaan pysty häivyttämään biopolttoaineiden raaka-ainetuotannon ongelmia. Kaikkien ympäristövaikutusten huomioiminen on käytännössä mahdotonta. Ympäristöjärjestöt ovat erityisen huolissaan Roundtable of Sustainable Palm Oil -yhdistyksen suunnitelmista, joihin ei esimerkiksi kuulu paikallisyhteisöjen osallistaminen. ◀

LISÄTIETOA: WWW.GREENPEACE.FI, WWW.DODO.ORG, WWW.MAANYSTAVAT.FI,

1 UK Commons Environment, Food and Rural Affairs Committee (2007) Climate change: the “citizen’s agenda”, Pimentel et al, 2002. Renewable Energy: Current and Potential Issues 2 International Energy Agency (2007) World Energy Outlooks 2006 and 2007 3 Runge ja Senauer (2007) How Biofuels Could Starve the Poor, Foreign Affairs 4 European Commission (2006) Annex to the Communication from the Commission: An EU Strategy for Biofuels: Impact Assessment 2006; Doornbosch and Steenblik (2007) Biofuels: is the cure worse than the disease?, OECD; Farrell et al (2006) Ethanol can contribute to energy and environmental goals 5 Neste Oil (2007) Neste Oil rakentaa NExBTL-dieseltehtaan Singaporeen, pörssitiedote, www.nesteoil.fi 6 Greenpeace (2007) Biopolttoaineet: Ei sademetsää tankkiin, www.greenpeace.fi 7 www.biofuelwatch.org.uk 8 Mikkilä ja Linnanen (2007) Suomen kehitettävä oma biomassan sertifiointimalli, vieraskynä, Helsingin Sanomat

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- tukea siirtymistä EU:n määrällisestä biopolttoainetavoitteesta liikenteen päästövähennystavoitteeseen. Biopolttoaineiden tulee todella vähentää ilmastopäästöjä kurjistamatta köyhiä ihmisiä.
- lopettaa verotuki palmuöljystä valmistetulle polttoaineelle ja kohdistaa tuet vain ilmastoystävällisimmille biopolttoaineille.
- vähentää energian käyttöä ja tukea kestäviä tuotanto- ja kulutustapoja.

Malesia hyödynsi ulkomaisia investointeja vaurastuessaan. Väestöryhmien väliset tuloerot pienevät, koska investointipolitiikka suosii vähävaraisempaa malajiväestöä. Kuva pääkaupunki Kuala Lumpurista

ONKO INVESTOIJISTA MAAILMAN PELASTAJIKSI?

KÖYHIEN MAIDEN TULISI VALITA ILMASTOYSTÄVÄLLISEMPIÄ
ENERGIALÄHTEITÄ JA TUOTANTOTAPOJA KUIN LÄNSIMAAT.

YKSITYISIÄ INVESTOINTEJA TARVITAAN MYÖS KÖYHYDEN
KUKISTAMISEEN: MITEN LISÄTÄ SÄÄLLISTÄ TYÖLLISYYTTÄ
NIIN KEHITYSMAISSA KUIN SUOMESSA? MITEN EDISTÄÄ
VASTUULLISTA YRITYSTOIMINTAA?

INVESTOINTIPOLITIikka VOI JOKO ESTÄÄ TAI EDESAUTTAA
NÄIDEN TAVOITTEIDEN SAAVUTTAMISTA.

TÄHTÄIMESSÄ KANSAINVÄLISET TUOTANTOKETJUT

Keskustelu erilaisista tavoista vahvistaa kehitysmaissa toimivien ulkomaisen ja paikallisten yritysten linkkejä käy vilkkaana. Muun muassa tuotajaorganisaatioita kehitysmaissa pitää vahvistaa, jotta pienet ja keskisuuret yritykset pystyvät osallistumaan globaaleihin tuotantoketjuihin.

LEHTIKUVA / SERGIO PITAMITZ

KÖYHIMPIEN MAIDEN OSUUS INVESTOINNEISTA LASKEE

Ulkomaisia investointeja on tehty kehitysmaihin viime vuosina enemmän kuin koskaan aikaisemmin: 379 miljardilla dollarilla vuonna 2006 eli yli kolme kertaa kehitysavun verran. Suurimmat vastaanottajat olivat Kiina, Hongkong ja Singapore.

Köyhimpiin maihin päätyi vain 9,4 miljardia dollaria. Afrikassa investoinnit kohdistuivat pääasiassa luonnonvarojen hyödyntämiseen muutamassa maassa kuten Egyptissä, Nigeriassa ja Sudanissa. Kokonaisuudessaan köyhimpien maiden osuus kaikista investoinneista tippui 1,3 prosentista 0,7 prosenttiin vuosina 2004–2006¹.

INVESTOINTISOPIMUSTEN VIIDAKKO

Kansainvälisten investointisopimusten lukumäärä on kolminkertaistunut 15 vuodessa. Vuoden 2006 lopussa maailmassa oli yhteensä 5500 investointi-, kaksoisverotus- ja investoinnit kattavaa kauppasopimusta¹. Kaksi kolmasosaa sopimuksista koskee ainakin yhtä kehitysmaata. Suomi on ollut aktiivisimpia kahdenvälisten investointisopimusten neuvottelijoita².

Ristiriitaisuuksien riski eri sopimusten välillä on suuri. Erityisesti useat kehitysmaat, joiden neuvotteluvalta ja asiantuntijuus on rajallinen, ovat allekirjoittaneet joitakin sopimuksia, jotka sallivat investoijien valikoinnin ja säädösten muuttamisen turvallisuus-, kansanterveys- tai ympäristösyistä ja

► **YKSITYISET ULKOMAISET INVESTOINNIT** voivat laittaa talouden pyörät pyörimään kehitysmaissakin ja kulkistaa köyhyden. Investoinnit voivat tuoda pääomaa, työpaikkoja, osaamista, pääsyn kansainvälisiin tuotantoketjuihin ja reitin ulkomaisille markkinoille. Niiden kylkiäisinä voi liikkua myös ympäristövaikutuksia keventävää teknologiaa, tuotantotapoja ja tietotaitoa.

Monet kehitysmaat ovat viimeisten 15 vuoden aikana uudistaneet talouttaan houkutellessaan lisää ulkomaisia investointeja⁴. Yksistään vuonna 2006 kehitysmaissa tehtiin 109 uudistusta, joissa avattiin uusia tuotannonaloja ulkomaisille investoijille, kevennettiin yritysverotusta ja kasvatettiin sijoittajien oikeuksia esimerkiksi kotiuttaa voittoja¹.

Menestystarinoihin investointien houkuttelemisessa lasketaan usein Mauritius. Maa on vauhdittanut talouskasvuun houkuttelemalla investointeja ensin tekstiiliteollisuuteen sitten muillekin aloille, ja on nyt Afrikan toiseksi varakkain maa. Malesiassa väestöryhmien tasa-arvoistumista korostanut talouspolitiikka sekä vero- ja muut kannustimet paikallisia alihankkijoita käyttäville investoijille ovat ruokkineet huiketta talouskasvuun ja korkean teknologian yritysten kehitystä⁵.

SAASTEIDEN VIENTI ON SUOSITTUA

Joskus ulkomaiset investoinnit kuitenkin lisäävät ongelmia: kehitysmaihin siirtyvä tuotanto ”pakenee” löyhempien ympäristösääntöjen suojaan⁶.

Kehitysmaihin viedään usein vanhaa teknologiaa. Esimerkiksi Mitsubishi ja Daewoo siirsivät 1990-luvun

Ulkomaiset investoinnit synnyttävät menestystarinoita, mutta toisaalta myös kurjia työpajoja ja saasteparatiiseja, kun vanha teknologia pakenee löyhempien ympäristösääntöjen suojaan.

loppupuolella vanhojen, saastuttavien automallien kokoamisen Vietnamiin⁷. Toiset investoinnit ovat siirtäneet kehitysmaihin kokonaisia saastuttavia tuotannonaloja. Taloustutkijat ovat tutkineet likaisten tuotannonalojen siirtymistä kehitysmaiden ”saasteparatiiseihin” jo vuosikymmenten ajan ja enemmistö tutkimuksista on löytänyt siitä todisteita⁸.

Huolta aiheuttavat myös vientivalmistusvyöhykkeet (export processing zones), joilla tuonti ja vienti on verotonta sekä ympäristö- ja työläinsäädäntö kevyttä. Näillä vyöhykkeillä on tavanomaista, että raaka-aineet tulevat ulkomailta, tuotteet lähtevät ulkomaille ja paikalliselle yhteisölle kertyvät vain työpaikat sekä saasteet.

Saasteparatiisien etsiminen ei tilastojen mukaan ole kuitenkaan investoijien päämotivaatio: Lähes 60 prosenttia kaikista investoinneista kehitysmaihin kohdistuu palveluihin, erityisesti yritys-, rahoitus- ja kauppalpalveluihin, jotka eivät ole erityisen saastuttavia¹. Näiden alojen jälkeen suurimpia investointikohteita ovat kuitenkin kaikkein saastuttavimmat tuotannonalat: öljynporausta ja metallien kaivuu. Ei siis ole yhdentekevää, millaisilla ehdoilla investoinnit tehdään. ◀

¹ UNCTAD (2007) World Investment Report ² UNCTAD IIA databases, www.unctad.org/ia ³ UNCTAD (2007) International Investment Rule-Setting: Trends emerging Issues and Implications, background note ⁴ UNCTAD (2006) Building Productive Capacities in Developing Countries, background note ⁵ UNCTAD (2003) Foreign Direct Investment and Performance requirements: New evidence from selected countries; UNCTAD (2007) Global Value Chains for Building National Productive Capacities; Moran (2003) FDI and development: what is the role of international rules and regulations ⁶ Dasgupta, Mody, Roy ja Wheeler (1995) Environmental Regulation and Development: A Cross-Country Empirical Analysis, World Bank Working Paper ⁷ Moran (2003) ⁸ Millimet ja List (2004) The Case of the Missing Pollution Haven Hypothesis; Cole ja Elliott (2005) FDI and the Capital Intensity of ”Dirty Sectors”: A Missing Piece of the Pollution Haven Puzzle; Birdshall ja Wheeler (1993) Trade Policy and industrial Pollution in Latin America: Where are the Pollution Havens?

Ulkomaiset investoinnit eivät automaattisesti tuo ympäristöystävällistä teknologiaa tai vähennä köyhyyttä.

Sambian kaivokset ovat esimerkki ulkomaisista investoinneista, jotka eivät juurikaan ole hyödyttäneet paikallista talouselämää, lisänneet työllisyyttä tai tuoneet verotuloja.

SAASTUTTAVIMMAT TUOTANNON-ALAT HOUKUTTELEVAT INVESTOIJIA

► **ULKOMAISTEN INVESTOINTIEN** ympäristövaikutusten näkökulmasta on mielenkiintoista tarkastella saastuttavimpia tuotannonaloja: ne tarjoavat investoijille merkittävimmän mahdollisuuden joko parantaa tuotantotapojen ympäristövaikutuksia tai aiheuttaa lisää ympäristötuhoja. Näitä ovat öljy-, kaivos-, paperi-, kemian-, tupakka-, nahka-, ei-metallinen mineraali- (kuten lasi-), metallien jalostus-, mekaaninen metsä- sekä tekstiiliteollisuudet.

Tällä vuosituhanella raaka-aineiden hinnan nousu on houkuttanut kasvavia investointivirtoja kaikista saastuttavimpiin tuotannonaloihin, eli kaivannaisiin. Esimerkiksi Sambianssa, Tansaniassa ja Vietnamsissa yli viidennes investoinneista menee nyt kaivannaisiin. Sambian ja Tansanian mineraalikaivokset ovat kokonaisuudessaan ulkomaisten yritysten hallinnassa.

KAIVANNAISINVESTOINNEILLA SAMBIAAN ON IKÄVIÄ YMPÄRISTÖVAIKUTUKSIA...

Sambianssa, yhdessä Suomen kehityspolitiikan pääyhteistyömaista, kansallinen kaivosyhtiö jaettiin 1990-luvulla seitsemään osaan ja myytiin ulkomaisille investoijille¹.

Kaivostoiminnan vaikutus ympäristöön on aina pysyvä: siinä kaivetaan esiin ja otetaan käyttöön uusiutumattomia luonnonvaroja. Kaivokset kuluttavat paljon energiaa – noin kymmeneksen maailman energiankulutuksesta. Myös vettä kuluu paljon ja läheisten vesistöjen saastumisen riski on korkea. Sambianssakin joidenkin jokien kuparitasot olivat 1990-luvun alussa 80 kertaa sallittua korkeammat. Myös kaivosten pöly, infrastruktuuritarpeet ja asutuksen keskittyminen kaivosten kupeeseen vaikuttavat väistämättä ympäristöön.

Valitettavasti investoijat eivät ole Sambianssa vähentäneet näitä ympäristövaikutuksia mahdollisuuksiensa mukaan, vaan osa investoijista on hankkinut kaivoksiin vanhaa, käytettyä laitteistoa. Esimerkiksi brittiläisen Kohkola Copper Mines -yrityksen ilmastopäästöt ylittävät vanhan laitteiston vuoksi jopa hallituksen vaatimukset.

Ulkomaisten investointien vaikutus Sambian ympä-

Köyhimmät maat ja alueet kilpailevat veroprosentin alhaisuudella ”turhaan”. Kehitysmaainvestoinnit tehdään suuria voittoja tuottaville aloille, joilta kohtuullinen verotaso tuskin pitäisi investoijia poissa.

ristölakeihin on ilmeisesti ollut kielteinen: hallitus näyttää löyhentäneen ympäristösäädöksiä houkutelakseen investointeja. Ulkomaisten kaivosyritysten toiminta ei edes ole lisännyt läpinäkyvyyttä, sillä ne ovat julkaisseet hyvin vähän tietoa ympäristötoimistaan.

Ulkomaiset investoinnit ovat siis lisänneet kaivannaistoimintaa Sambianssa hyödyntämättä mahdollisuuksia ympäristötuhojen minimointiin. Kokonaisuudessaan investointien ympäristövaikutukset ovat näin olleet kielteisiä.

...JA VÄHÄN VAIKUTUSTA KÖYHYYTEEN

Vaikutukset köyhyyteen eivät ole kompensoineet ympäristön tilan huonontumista. Investoinnit ovat tuoneet vain vähän työtä, kuten kaivannaisteollisuudessa yleensä. Työllisyys kaivoksissa ei ole lisääntynyt ja puolet työvoimasta on siirretty vakituisilta, eläkkeisiin oikeuttavilta sopimuksilta määräaikaisille sopimuksille. Pienimmät palkat kattavat kolmanneksen perheen ruokakustannuksista.

Lisäksi kaivosten yhteydet muihin paikallisiin yrityksiin ovat vähäiset. Ennen yksityistämistä kaivoksilla oli strategia paikallisten yritysten käyttämiseksi ja kaivosten ympärille syntyi lukuisten muiden alojen yrityksiä. Yksityistämisen jälkeen sambialaiset alihankkijat ovat hävinneet ulkomaisille tuottajille.

Kupari myös viedään maasta ennen jalostusta. Tämä on yleistä: vaikka enemmistö maailman mineraalivaroista on kehitysmaissa, jalostus tapahtuu pääasiassa teollisuusmaissa. Tämä on osittain tullipolitiikan seurausta: tullit ovat matalat raaka-aineille, mutta nousevat jalostusasteen noustessa. Tämä rohkaisee jalostamattomien metallien ja muiden raaka-aineet viemistä. Ilmiötä kutsutaan tariffieskalaatioksi.

Hyvin usein kaivannaisinvestoinnit hyödyttävät kohdemaata pääasiassa verotulojen kautta. Sambianssa hallituksen ja yksittäisten kaivosyhtiöiden neuvottelut ovat valitettavasti pudottaneet veroasteen hyvin lähelle nollaa. Rojaltimaksut vastaavat vain 0,6 prosenttia tuotannon bruttoarvosta, kun maksut yleensä vaihtelevat viiden ja kymmenen prosentin välillä. ◀

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- tukea kehitysmaiden hallituksia ympäristösääntöjen, työnormien ja verotuksen vahvistamisessa, jotta ulkomaiset investoinnit tukevat köyhyyden vähentämistä.

VEROPARATIISIT VAI -PARASIITIT?

OECD:n mukaan maailmassa on 38 valtiota tai aluetta, jotka houkuttelevat ulkomaisia sijoittajia ja yrityksiä alhaisella verotuksella ja korkealla pankkisalaisuudella. Yhä useampi kansainvälinen yhtiö välttää veronmaksun tuotantomaisaansa perustamalla tytäryhtiöitä veroparatiiseihin ja käyttämällä ”luovaa” hinnoit-

telta tytäryhtiöiden välisessä kaupankäynnissä ja velkajärjestelyissä.

Financial Times -sanomalehden arvon mukaan kansainvälinen veronkierto maksaa kehitykselle vuodessa huikeat 500 miljardia dollaria – summa on yli neljä kertaa suurempi kuin länsimaiden vuosittain antama kehitysapu.

TARVITSEEKO MAAILMA ENEMMÄN KAIVOKSIA?

Kansainvälisten kauppasääntöjen tulisi hillitä kaivannaisteollisuutta ja rohkaista kierrätystä. Esimerkiksi tietokoneiden ja muun elektroniikan metallit voitaisiin ottaa talteen ja kierrättää tehokkaammin sen sijaan, että kulutus perustuu ”neitseellisten” mineraalivarojen käyttöön.

EPÄTERVETTÄ VEROKILPAILUA

► **KANSAINVÄLISTEN INVESTOINTIEN** hurja kasvu on lisännyt kilpailua: maat kilpailevat investoinneista ja yritykset kilpailuttavat kehitysmaita vaihtoehtoisia investointikohteita punnitessaan. Tämä kilpailu on painanut yritysten velvollisuudet alas.

Monissa maissa ympäri maailman ulkomaiset investoijat saavat esimerkiksi täyden verovapauden 10–15 vuodeksi, edullista luottoa, ilmaisen tontin ja rajattoman oikeuden kotiuttaa voittoja. Esimerkiksi 35 Afrikan maata on uudistanut kaivoslakinsa Maailmanpankin ja muiden kansainvälisten toimijoiden avustuksella: jokaisessa vero- ja rojalTIMAKSUJA on laskettu¹.

Laajeneva selvitysten joukko kuitenkin kyseenalaistaa matalien verojen ja muiden investointietujen vaikutusta yritysten sijoituspäätöksiin. On vähän todisteita siitä, että sijoittajien oikeuksia vahvistavat maiden väliset investointisopimukset varsinaisesti lisääisivät investointeja². Suurimpia investointikohteita kehitysmaiden joukossa on Brasilia, joka ei ole tehnyt ainutkään investointisopimusta. Afrikan maat sen si-

jaan ovat allekirjoittaneet jo yli 1 000 investointisopimusta, mutta saavat alle kolme prosenttia kansainvälisistä investoinneista maailmassa³.

Esimerkiksi kansainvälinen konsulttitoimisto McKinsey ja Maailmanpankin IFC-rahaston asiantuntijat ovat kyseenalaistaneet etujen tehokkuuden. ”Kokemuksemme kehitysmaiden ja siirtymämaiden konsultteina osoittaa, että useimmissa maissa investointiedut ovat tehottomia. Niillä on erittäin harvoin merkitystä investointien houkuttelemisessa. [...] Investoinnit tehdään suuria voittoja tuottaville aloille, eikä kohtuullinen verotaso pitäisi investoijia niiltä poissa”, kirjoittaa IFC-rahaston neuvonantaja Joel Bergsmann⁴.

Riippumaton arviointi Maailmanpankin toimista kaivannaisteollisuudessa ehdottaa, että veroleikkausten suosittamisen sijasta pankki tukisi hallituksia neuvottelemaan sopimuksia, jotka ”maksimoivat investoinnin hyödyt asemamaalle”⁵. ◀

LISÄTIETOA VEROKILPAILUSTA: WWW.ATTAC.FI, WWW.VEROTUS.ORG

¹ Christian Aid (2007) A rich seam: who benefits from rising commodity prices?, Fraser ja Lungu (2007) For Whom the Wind Falls? Winners and Losers in the Privatisation of Zambia's Copper Mines, Civil Society Trade Network of Zambia ja Catholic Commission for Justice, Development and Peace ² Hallward-Driemeier (2003) Do bilateral investment treaties attract FDI? Only a bit and they could bite, World Bank ³ UNCTAD (2006) World Investment Report 2006 ⁴ McKinsey Quarterly (2004), volume 1; Joel Bergsmann (1999) Advice on Taxation and Tax Incentives for Foreign Direct Investment; Wells, Allen, Morisset and Pirnia (2001), Using Tax Incentive to Compete for Foreign Investment: Are They Worth the Cost?, FIAS, World Bank/IFC ⁵ World Bank (2004) Striking a better balance: the extractive industries review

Kehitysmaiden pitäisi pystyä hyppäämään teollistumisen likaisen vaiheen yli. Teknologian ja osaamisen siirtoa voidaan rohkaista uudistamalla investointisääntöjä.

INVESTOINTISOPIMUKSET RAJOITTAVAT TEKNOLOGIAN SIIRTOA

► **KANSAINVÄLISET INVESTOINTISOPIMUKSET** pyrkivät pääasiassa lisäämään investointeja. Sopimuksissa maat yleensä sitoutuvat toivottamaan kaikki ulkomaiset investoijat tervetulleiksi sekä kohtelemaan kotimaisia ja ulkomaisia yrityksiä yhdenmukaisesti.

Useat kehitysmaat ovat kuitenkin heränneet kysymään, ovatko investoijien, kehitysmaiden hallitusten ja köyhien ihmisten oikeudet tasapainossa nykyisissä investointisopimuksissa. Esimerkiksi vuonna 2002 alkaneen raaka-aineiden hintabuumin aikana on pienempi ja pienempi osa kaivannaistuloista kertynyt veroina ja palkkoina kehitysmaihin: hyödyt ovat päätyneet ulkomaisille kaivannaisyrittäjille.

Liian usein investoinnit jäävät erillisiksi saarekkeiksi, eivätkä paikallinen osaaminen ja hyvinvointi kasva.

HUOMIO INVESTOIJEN VELVOLLISUUKSIIN

Taloushistoria osoittaa, että hallituksen aktiivinen osallistuminen ja paikallista taloutta hyödyttävien toimien edellyttäminen ulkomaisilta investoijilta voi olla kehitykselle tärkeää. Esimerkiksi Botswanan hallitus on antanut etelä-afrikkalaiselle De Beers-yhtiölle vain osittaisen omistuksen timanttiyhtiöstä, kerää yli 70 prosenttia timanttikaivosten tuloista ja rahoittaa näillä tuloilla yli 80 prosenttia julkisista menoista. Kokonaisuudessaan Botswanan talous on kasvanut huikella kahdeksan prosentin vuosivauhdilla 1980-luvulta lähtien.

Myös Itä-Aasian maat vauhdittivat kehitystään asettamalla vaatimuksia ulkomaisille investoijille. Teollistessaan Itä-Aasian tiikerit Japani, Etelä-Korea ja Taiwan antoivat ulkomaisille investoijille toimilupia vain kansantalouden kannalta keskeisille tuotannonaloille, joilla kotimaiset investoinnit olivat riittämättömiä. Tiikerit edellyttivät investoijilta uuden teknologian ja paikallisten alihankkijoiden käyttöä sekä työntekijöiden kouluttamista. Kaikkien yritysten tuli olla osittain paikallisessa omistuksessa.

Vaatimukset varmistivat, että ulkomaiset investoinnit tukivat teknologista kehitystä, vahvojen kansainvälisten brändien syntymistä ja köyhyyden vähenemistä kestäväällä tavalla¹. Yhdysvallatkin teki aikanaan vaati-

EU ja Yhdysvallat kisaavat kehitysmaissa siitä, kumman säännöistä tulee yleismaailmalliset.

muksia ulkomaisille investoijille ja Kiina vaatii edelleen viennin kasvattamista.

Tutkijoista osa katsoo, että yritysten tulee valita alihankkijansa puhtaasti tehokkuuden, ei kansallisuuden perusteella. Toiset taloustieteilijät korostavat, että ilman vahvoja kannustimia ulkomaiset investoijat eivät välttämättä löydä tehokkaitakaan paikallisia yrityksiä – investoijat tuntevat usein ulkomaiset alihankkijat paikallisia paremmin.

Hetkellinen tehottomuus voi myös olla se hinta, joka kehitysmaiden tuotannon kehittymisestä pitää maksaa: yritykset tarvitsevat mahdollisuuden ”työssä oppimiseen”².

KEHITYSMAIDEN LIIKKUMAVARA KAPENEE

Investointipolitiikassa tulisi jättää enemmän liikkumavaraa kunkin kehitysmaan omille poliittisille päättäjille. Monissa olosuhteissa voi olla hyvin järkevää toimia toisin kuin kansainväliset investointisopimukset suosittavat ja edellyttävät ulkomaisilta yrityksiltä esimerkiksi paikallisten alihankkijoiden käyttöä.

Teollisuusmaat kuitenkin ajavat yhä tiukempia kansainvälisiä investointisopimuksia. 1990-luvulla teollisuusmaat kannattivat sitovan monenvälisen investointisopimuksen (MAI) solmimista OECD:ssä.

Kun hanke kaatui, erityisesti Euroopan unioni ryhtyi tukemaan WTO:n investointisopimuksen laajentamista. Sopimus kieltää vaatimukset ja tukiaiset, joilla pyritään lisäämään paikallisten tuotteiden käyttöä tai viennin ja tuonnin tasapainottamista. Nyt se halutaan laajentaa kattamaan entistä monipuolisemmin teknologiansiirtoon, tutkimukseen, osittaiseen paikallisomistajuuteen tai vienninedistämiseen liittyviä vaatimuksia.

Kehitysmaat kuitenkin pysäyttivät investointineuvottelut vuonna 2003 vedoten aiheen monitahoisuuteen, taloudellisten vaikutusten merkittävyyteen, yksimielisyyden puutteeseen WTO-jäsenten välillä ja neuvottelesurssiensa vähäisyyteen³. Kehitysmaat ovat esittäneet investointisopimuksen löyhentämistä koskemaan vain toimet, jotka todistetusti ja merkittävästi vääristävät kansainvälistä kauppaa ja investointeja. ◀

Kehitysmaiden painostus investointisääntöjen tiukentamiseksi on lopetettava.

¹ Chang ja Green (2003) The WTO and Foreign Investment: Don't do as we did, do as we say ² Correa ja Kumar (2003) Protecting foreign investment: implications of a WTO regime and policy options; Balasubramanyam (1991) Putting TRIMs to good use; Moran (1998) Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economies in Transition ³ WTO document WT/GC/W/510 ⁴ Oxfam (2006) Unequal Partners: How EU/ACP Economic Partnership Agreements (EPAs) could harm the development prospects of many of the world's poorest countries; Christian Aid, Aipad Trust, CPDC, Enda ja Seatini (2006) EPAs and investment ⁵ Ulkoasiainministeriö (2007) Tavoitemuistio: EU:n epävirallinen kehitysministerikokous, 12.3.2007 - 13.3.2007 ⁶ European Commission (1997) Trade Development Strategy for ACP states- towards increased competitiveness ⁷ Peterson (2006) South Africa's BITs: implications for development and human rights ⁸ UNCTAD (2006) World Investment Report 2006 ⁹ Development Today (16/2007) Karuma hydro project to start next year ja (10-11/2006) NCG report: donors' privatisation drive was too risky for Uganda ¹⁰ The National Association of Professional Environmentalists (NAPE, Uganda); International Rivers, Bujagali campaign materials ¹¹ Development Today (8/2006) World Bank softens view on privatisation in infrastructure projects

SUOMIKIN PAINOSTAA KEHITYSMAITA

► **MAAILMANKAUPPAJÄRJESTÖN** neuvottelujen hidastuttua kiista investointisopimuksista on siirtynyt alueellisiin kauppaneuvotteluihin⁴. Niissä kehitysmaiden näkökulma on kärsimässä karvasta tappiosta, sillä niiden neuvotteluasema on heikompi kuin WTO:ssa. Esimerkiksi vuonna 2002 alkaneissa EPA-kauppaneuvotteluissa EU:n ja Länsi-Afrikan välillä investoinneista keskusteltiin teknisistä asiantuntijaryhmittä ministeritasolle asti ennen kuin tuotantoa koskevat neuvottelut edes aloi-

tettiin. Suomikin on vaatinut investointikysymysten pitämistä EPA-kauppaneuvottelujen asialistalla⁵.

Euroopan komissio on myöntänyt, että sillä on oma intressi kehitysmaiden investointisäännösten muokkaamisessa, vaikka eurooppalaiset investoinnit moneen kehitysmaahan ovatkin tällä hetkellä vähäisiä: ”Jos maat muokkaisivat säännönsä yhdenmukaisiksi Yhdysvaltojen säännösten kanssa, tämä asettaisi EU:n epäedulliseen kilpailuasemaan”⁶. ◀

SYRJÄYTYNEIDEN IHMISSYRJÄYTYNEIDEN IHMISSYRJÄYTYNEIDEN IHMISSYRJÄYTYNEIDEN IHMISSYRJÄYTYNEIDEN PUOLESTA

Muutamat maat asettavat ulkomaisille investoijille vaatimuksia parantaakseen ihmisryhmien välistä tasa-arvoa. Etelä-Afrikassa niin kutsuttu Black Economic Empowerment –ohjelma palkitsee ulkomaisia yrityksiä mustien johtajien palkkaamisesta, mustien omistamien yritysten käyttämisestä tuotantoketjussa ja työntekijöiden tasa-arvon parantamisesta. Kriitikoiden mielestä ohjelma on johtanut taloudelliseen tehotomuuteen ja mustien näennäisjohtajien palkkaamiseen⁷.

YKSITYISET JA KANSALLISET INTRESSIT EIVÄT AINA KOHTAA

► **KANSANTALOUDEEN KEHITYSTÄ** ei voida rakentaa pelkästään yksityisten investointien varaan, koska ne keskittyvät aloille, joilta on todennäköisimmin tiedossa korkeita voittoja. Kehitysmaissa yksityiset varat virtaavat erityisesti öljyn ja kaasun tuotantoon, rakentamiseen sekä telekommunikaatio- ja rahoituspalveluihin⁸.

Yksi surullinen esimerkki liiallisesta yksityissektorin ja yleensä yksityisiä investoijia kiinnostavien isojen projektien korostamisesta on Ugandan energiatilanne. Jo 1990-luvun puolivälissä, vuosikymmenen nopean talouskasvun jälkeen, energian tuotannon lisääminen nousi Ugandan kehityspolitiikan päätavoitteisiin. Maan hallitus ja kansainväliset rahoituslaitokset asettivat tärkeimmäksi hankkeeksi Bujagalin padon rakentamisen yksityisin varoin.

Padon rakentaminen yksityisin varoin ei kuitenkaan koskaan toteutunut. Kiinnostuneita yksityisiä toimijoita oli vähän ja niillä oli rahoitusongelmia. Hallituksen asema energianostosopimuksesta neuvoteltaessa oli heikko ja korruptiota epäiltiin. Rakentaminen on alkanut vasta äskettäin, yksityisen ja julkisen sektorin yhteistyönä. Norjan kehitysyhteistyöhallinnon teettämän raportin mukaan kansantalouden kehityksen kannalta välttämätöntä energian tuotannon lisäämistä ei olisi alun perinkään pitänyt jättää yksityisen sektorin investointi-innokkuuden varaan⁹.

Ugandalaiset ympäristöjärjestöt ovat puolestaan huolissaan keskittymisestä suuriin vesivoimahankkeisiin¹⁰. Isojen patojen sosiaaliset ja ympäristövaikutukset ovat usein ongelmallisia. Ugandassakin patoalueelta siirret-

tyjä ihmisiä on tuettu luvattua vähemmän, Niilin turismin ja kalakantojen odotetaan kärsivän ja Viktorianjärven vedenpinnan pelätään laskevan entisestään. Järjestöt toivovat satsausta hajautettuihin uusiutuviin energiamuotoihin kuten geotermiseen energiaan ja polttopuuhun, jotka hyödyttäisivät suuremmin köyhiä ihmisiä ympäri maata.

MAAILMANPANKKI PYÖRTÄNYT YKSITYISTÄMISLINJANSA

Bujagalin rakentamisen viivästyminen on yksi niistä tapauksista, joka on saanut maailmanpankin harkitsemaan yksityistämislinjaansa.

”Haluamme olla pragmaattisia julkisen ja yksityisen sektorin omistajuuden suhteen,” sanoo Maailmanpankin varapääjohtaja Katherine Sierra¹¹. Yksityisen sektorin osallistamiseen etsitään pankissa parhaillaan uusia, joustavampia muotoja.

”Ei ole yhtä kaikkialla toimivaa reseptiä. Kunpa sellainen resepti olisikin,” Sierra jatkaa. ◀

LISÄTIETOA BUJAGALISTA: WWW.SIEMENPUU.FI

Kansantalouden kehitystä ei voida rakentaa pelkästään yksityisen rahan varaan, koska yksityiset investoinnit keskittyvät usein vain muutamille aloille.

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- lopettaa kehitysmaiden painostaminen investointisopimukseen alueellisissa kauppaneuvotteluissa. Kehitysmaiden tulee saada itsenäisesti päättää poliittisesta linjastaan ja rajallisten neuvotteluresurssiensa käytöstä.
- tukea WTO:n investointisopimuksen löyhentämistä sallimaan kaikki elinkeinopolitiikan keinot, jotka eivät todistettavasti ja merkittävästi vääristä kauppaa. Köyhimpien maiden liikkumavaraa ei tulisi rajoittaa ollenkaan.
- teettää selvitys Suomen ja kehitysmaiden investointisopimusosapimusten vaikutuksista köyhyteen.

Entiset teknologiapiraatit Japani, Taiwan, Etelä-Korea ja jopa Yhdysvallat vaurastuivat toisten keksinnöillä.

TEKIJÄNOIKEUSSOPIMUKSET KÄYVÄT KEHITYSMAILLE KALLIIKSI

► **TEKIJÄNOIKEUSSÄÄNNÖISSÄ ETSITÄÄN** sopivaa tasapainoa teknologian ja muun henkisen omaisuuden kehittäjien ja käyttäjien tarpeiden välillä. Kansainvälinen trendi kulkee kohti yhä vahvempia tekijänoikeussääntöjä. Tämä on asiantuntijoiden mukaan kehitysmaiden kannalta huono suunta.

Hyvä puoli vahvoissa tekijänoikeussäännöissä on, että keksijät saavat työstään kunnon korvauksen ja teknologian myyjien tulot kasvavat. Tämä kannustaa uuden teknologian kehittämiseen.

Toisaalta vahvat tekijänoikeussäännöt nostavat uuden teknologian hintaa kahdella tapaa. Säännöt rajoittavat kopiointia ja takaisinmallinnusta, jotka olivat keskeinen teknologisen oppimisen lähde monelle myöhään teollistuneelle maalle. Japani, Taiwan ja Etelä-Korea tunnettiin väärennosten pääkaupunkeina teknologisen irtiottonsa aikana. Myös 1800-luvun Yhdysvallat pidettiin henkisen omaisuuden piraattina.

Säännöt myös nostavat teknologian laillisen hyödyntämisen hintaa. Kansainvälisesti katsoen innovaattorit asuvat länsimaissa – esimerkiksi patenteista erittäin suuri osa myönnetään teollisuusmaissa – ja kehitysmaat pyrkivät lähinnä hyödyntämään innovaatioita. Vahvat tekijänoikeudet siis lisäävät kustannuksia kehitykselle ja voittoja teollisuusmaalle, eli siirtävät varoja kehitysmaista teollisuusmaihiin.

Tämä hidastaa uuden teknologian käyttöönottoa ja räätälöimistä kehitysmaiden tarpeisiin sopivaksi. Lisäksi kehitykselle aiheutuu huomattavia kustannuksia tekijänoikeuslakien säätämisestä ja noudattamisesta¹.

BRASILIA KOETTELEE TRIPSIN RAJOJA

WTO:n sopimus teollis- ja tekijänoikeuksien kauppaan liittyvistä näkökohdista (TRIPS) astui voimaan vuonna 1995. Se määrittää muun muassa patenttien, tekijänoikeuksien, tavaramerkkien ja teollismallien suojaamista. Sopimuksen mukaan valtion on esimerkiksi pakko myöntää 20 vuotta voimassaoleva patenttisuoja tuotteelle, jos sitä haetaan.

Kehitysmaiden oikeutta poiketa TRIPS-säännöistä lääkkeiden saatavuuden, eli humanitaaristen syiden vuoksi on pyritty laajentamaan vuodesta 2001. Teknologiansiirron tai tuotannollisen toiminnan kehittämisen vuoksi poikkeamia ei kuitenkaan hyväksytä.

Ristiriita on poikunut kiistaa esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Brasilian välille. Brasilian lain mukaan paikalliset yritykset saavat tuottaa ulkomaisten yritysten patentoimia teollisuustuotteita, jos patentoija ei perusta tuotantolaitosta Brasiliaan kolmen vuoden kuluessa patentin saamisesta.

Kansallisen kehityksen ja tuotannollisen toiminnan

Yritykset käyttävät miljardeja lobatakseen vahvojen tekijänoikeussääntöjen puolesta.

tukemisen kannalta laki on järkevä, mutta se on selvästi TRIPSin vastainen. Yhdysvallat onkin uhannut haastaa Brasilian WTO:n riitojenratkaisupaneeliin, mikäli Brasilia koskaan laittaa artiklansa käytäntöön.

EU AJAA ENTISTÄ TIUKEMPIA SÄÄNTÖJÄ

Alueellisissa ja kahdenvälisissä kauppasopimuksissa EU pyrkii sopimaan vielä vahvemmista tekijänoikeussäännöistä kuin WTO:ssa, todetaan Euroopan komission kauppapoliittisessa strategiassa².

EU edellyttää kehitysmailla Maailman henkisen omaisuuden järjestön World Intellectual Property Organisation WIPOn tekijänoikeussopimuksen allekirjoittamista. Maailman johtavista asiantuntijoista koostuvan Tekijänoikeuskomission (Commission for Intellectual Property Rights) mukaan ”kehitysmaiden ei todennäköisesti ole viisasta vahvistaa WIPOn tekijänoikeussopimusta, jos niillä ei ole hyvin erityisiä syitä siihen”, koska se siirtää oikeuksien tasapainoa liiaksi teknologian tuottajien eduksi käyttäjien historiallisten oikeuksien kustannuksella. ”Tällaisen lainsäädännön toteuttaminen globaalisti voisi olla erittäin haitallista kehitysmaiden intresseille tiedon ja osaamisen hankkimisessa kehityksen tukemiseksi”³.

Esimerkiksi EPA-kauppaneuvotteluissa EU:n ja 75 kehitysmaan välillä huolta aiheuttavat muun muassa velvollisuudet tietokantojen ja digitaalisten oikeuksien ja teknologian suojelemiseksi. Komissio edellyttää kehitysmailla digitaaliselle materiaalille EU-tasosta suojelua, joka nostaisi internetmateriaalien ja -työkalujen hintaa opiskelijoille ja tutkijoille⁴. Tämä rajoittaisi kehitysmaiden mahdollisuuksia kehittää teknologista osaamistaan.

Marraskuuhun 2007 mennessä 64 maata oli ratifioinut WIPOn tekijänoikeussopimuksen, mukaan lukien muutamat maailman köyhimmistä maista: Burkina Faso, Mali, Gabon sekä Suomen kehityspolitiikan pääyhteistyömaista Kenia ja Nicaragua⁵.

ALAKOHTAISIIIN TEKIJÄNOIKEUKSIIN

Yksi tapa uudistaa tekijänoikeusjärjestelmää voisi olla tuotannonalojen erilaisuuden huomioinen. Patenttijärjestelmä, jossa patentit ovat samanmittaisia kaikilla tuotannonaloilla, toimi hyvin silloin, kun lähes kaikki keksinnöt olivat mekaanisia. Tänäpäin tuotteiden ke-

LÄNNEN NÄKÖKULMASTA

Tekijänoikeussäännöt heijastavat länsimaista käsitystä omistajuudesta: omistaminen on poissulkevaa, tuo mahdollisuuden kontrolloida hyödykkeitä oman mielen mukaan ja antaa oikeuden estää muiden ihmisten käyttöä.

Liian vahvat tekijänoikeudet hidastavat uuden teknologian käyttöönottoa ja räätälöimistä kehitysmaiden tarpeisiin, eli taloudellista kehitystä.

hittely- ja myyntiajat kuitenkin eroavat huomattavasti tuotannonalojen välillä. Esimerkiksi tietokoneohjelmistojen ja -laitteiston patenttien pituudeksi on ehdotettu nykyisen 20 vuoden sijasta 5 vuotta⁶.

Suurille yrityksille uudet tekijänoikeussäännöt ovat rahan arvoisia. Yhdysvaltojen hallitus laskee, että pelkästään copyright-sääntöjen tiukentaminen lisääisi yhdysvaltalaisten yhtiöiden tuloja 250 miljardilla dollarilla vuodessa. Esimerkiksi lääketeollisuuden etujärjestö Pharmaceutical Research and Manufacturers of America käyttää noin 100 miljoonaa dollaria vuodessa vaikuttaakseen tekijänoikeussääntöihin maailmanlaajuisesti. ◀

¹ National Board of Trade, Sweden (2004) consequences of the WTO-agreements for Developing Countries ² European Commission (2006) Global Europe: competing in the world, EC Policy Review ³ European Commission (2002) Integrating Intellectual Property Rights and Development Policy ⁴ The Center for International Environmental Law (CIEL) (2007) The Problem of Intellectual Property in Economic Partnership Agreements with African, Caribbean and Pacific Countries ⁵ www.wipo.int/treaties/en ⁶ Burk ja Lemley (2002) Is Patent Law Technology-Specific; Lessig (2002) The

Japanin taloudellinen nousu perustui alkuvaiheessa muiden tekemien keksintöjen kopioimiseen ja takaisinmallinnukseen. Sittemmin maasta on kasvanut monien alojen teknologiajohdaja. Kuvassa "Tokion Eiffel-torni" eli Tokyo Tower.

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- ▶ tukea WTO:n teollis- ja tekijänoikeussopimuksen löyhentämistä siten, että kehitysmaat saavat poiketa säännöistä teknologian siirron vauhdittamiseksi ja tuotannollisen toiminnan kehittämiseksi.
- ▶ vastustaa kehitysmaiden suostuttelua WIPOn ja muiden tiukkojen tekijänoikeussääntöjen allekirjoittamiseen EU:n alueellisissa kauppaneuvotte- luissa.

Paranisivatko työntekijöiden olot, jos työnormeista tehtäisiin virallisestikin kauppatavaraa eli niitä käsiteltäisiin esimerkiksi WTO:ssa?

TYÖNTEKIJÖIDEN OIKEUDET RETUPERÄLLÄ

► **KANSAINVÄLISEN TYÖJÄRJESTÖN** ILO:n ihmisoikeussopimukset kieltävät pakkotyön, lapsityön sekä syrjinnän ja tunnistavat järjestäytymisoikeuden. Järjestön 180 jäsenmaasta 130 on allekirjoittanut kaikki kahdeksan ihmisoikeussopimusta. Sopimukset ovat laillisesti sitovia.

ILOlla ei kuitenkaan ole valtaa rangaista sopimusten rikkojia. Useilla työpaikoilla eri puolilla maailmaa mättömät palkat, ylipitkät työajat, terveydelle vaaralliset työolot, lapsityövoiman käyttö ja ammattiyhdistysten kieltäminen ovat edelleen arkipäivää.

Esimerkiksi Bangladeshissa tekstiilityöntekijöiden minimipalkka on vain 20 euroa kuussa. Arviolta 12,3 miljoonaa ihmistä tekee pakkotyötä ja 126 miljoonaa 5–17-vuotiasta lasta työskentelee vaarallisissa olosuhteissa¹. Monikansalliset yritykset ja niiden alkuperämaiden hallitukset ovat myös vaatineet maita heikentämään työnormejaan, kuten esimerkiksi Namibia, Zimbabwe ja Pakistan ovat raportoineet ILOlle².

Teollisuusmaissa pelätään teollisten työpaikkojen valuvan halvan työvoiman maihin, erityisesti Kiinaan. Lähes kaikilla suurilla suomalaistaustaisilla yrityksillä on joko niiden kokonaan omistuksessa olevaa ja/tai yhteisyrityksiin perustuvaa tuotantoa Kiinassa. Yritysinvestoinnit Aasiaan eivät kuitenkaan ole romahduttaneet työllisyyttä Suomessa. Tällä vuosituhanella työttömyys on vähentynyt ja työllisyys lisääntynyt³.

Työllisyyden hidastuminen 1990-luvun lamasta ja teollisuustyöpaikkojen vähentyminen kertoo silti maailmanlaajuisen työnjaon muutoksesta. Maiden väliset työvoimakustannusten erot ovat päätä huimaavat:

EU:ssa teollisuustyötunti maksaa keskimäärin 22 euroa, Suomessa 27 euroa ja Kiinassa vain 50 senttiä⁴. Työntekijöiden oikeuksien parantaminen on siis tärkeää niin ihmisten perusoikeuksien turvaamiseksi köyhissä maissa kuin teollisuusmaiden rakennemuutoksen hallitsemiseksi.

TEOLLISUUSMAIDEN PROTEKTIONISMIA?

Työoikeuksien vahvistamiseksi on ehdotettu niiden sisällyttämistä kauppasopimuksiin. Yhdysvallat ja EU ehdottivat työnormien ottamista osaksi WTO-neuvotteluita vuoden 1999 ministerikokouksessa. Yhdysvallat ehdotti erillisen WTO-työryhmän perustamista ja EU pysyvän WTO-ILO -yhteistyöelimen perustamista.

Jos työntekijöiden perusoikeudet kirjattaisiin WTO:n perussopimukseen, järjestön riitojenratkaisupaneeli tai ministerineuvosto voisi määrätä sanktioita rikkomuksista⁵. Enemmistö kehitysmaista kuitenkin piti esityksiä protektionistisena keinona suojata teollisuusmaiden työmarkkinoita ja huomautti teollisuusmaiden itse ryhtyneen noudattamaan työnormeja vasta, kun niillä oli ”varaa” siihen⁶.

Vuoden 2001 WTO-ministerikokous päätti, että työnormit pysyvät WTO:n ulkopuolella. WTO-sopimuksissa ei siis puututa siihen, miten tuotteet ja palvelut on tuotettu.

Sekä EU että Yhdysvallat sisällyttävät silti työnor-

Kauppa ei kasvata hyvinvointia, jos tuotteita valmistetaan epäinhimillisissä olosuhteissa. Perimmäisten työnormien kunnioittaminen ei nostaisi kehitysmaiden työvoimakustannuksia teollisuusmaiden tasolle, eikä niiden vienti teollisuusmaihin siten vähenisi.

TYÖNORMIT KAUPPANEUVOTTeluihin – PUOLESTA JA VASTAAN

Työnormien käsittelystä kauppaneuvotteluissa on keskusteltu jo 1990-luvun puolivälistä. Tutkijat ovat ottaneet kantaa sekä puolesta (+) että vastaan (–)⁹.

KAUPPAA, EI APUA

- Työnormien käsittely olisi teollisuusmaiden protektionismia ja heikentäisi köyhien maiden kilpailukykyä. Normit saavutetaan vaurastumisen myötä kuten teollisuusmaissa.
- + Työnormien sisällyttäminen kauppasopimukseen ei nostaisi kehitysmaiden työvoimakustannuksia teollisuusmaiden tasolle, eikä vienti teollisuusmaihin siten vähenisi.

SANKTIOITA VIEJILLE

- Kauppaäännoillä rangaistaisiin vain tuottajia, jotka vievät tuotteitaan ulkomaille, vaikka työolot vientisektorilla ovat usein jo paremmat kuin esimerkiksi maataloudessa.
- + Epäoikeudenmukainen kansainvälinen kilpailuasetelma syntyy nimenomaan viennin yhteydessä.

EI KILPAJUOKSUA POHJALLE

- + Vahvemmat kansainväliset säännöt tarvitaan, jotta köyhien oikeuksien polkeminen loppuu, eikä tuotanto karkaa oikeuksia polkeviin maihin tai yrityksiin. Kansainvälisen työnjaon perustaminen eroihin työolosuhteissa on moraalitonta.
- Ihmisoikeus- ja taloudelliset perusteet työntekijöiden oikeuksien vahvistamiselle ovat selvät. Kysymys kuitenkin kuuluu, ovatko kauppaneuvottelut paras keino vahvistaa työnormeja.

KAUPPA KAUPPANA

- WTO:n valta ja toimialue ovat kohutuuttoman laajoja ja neuvottelut haastavia kehitysmaille. Työnormit tulee luoda muissa organisaatioissa ja huomioida kauppasopimuksissa.
- + Kauppaneuvotteluissa sovitaan jo investointi- ja tekijänoikeuskysymyksistä. Miksi ei yhtä löyhästi kauppaan liittyvistä työnormeista?

ILOLLE VALTAA

- + ILOlla ei ole oikeutta asettaa rikkureille sanktioita. Sen sijaan WTO:ssa voidaan määrätä taloudellisia rangaistuksia.
- ILO on oikea instituutio neuvottelemaan ja valvomaan työnormeja. ILO:n kolmikantainen organisaatorakenne ja kollektiivinen päätöksenteko mahdollistavat puolueettomuuden.

meja kahdenkeskisiin kauppasopimuksiinsa. EU on liittännyt työnormeja alueellisiin kauppasopimukseen vuodesta 1995. Esimerkiksi Afrikan, Karibian ja Tyynenmeren maiden kanssa vuonna 2000 solmittu Cotonoun sopimus sisältää ILO:n ihmisoikeussopimusten kunnioittamista koskevan artiklan. Tosin vain Burma, Sri Lanka ja Moldova ovat tähän mennessä menettäneet niille myönnettyjä tullietuuksia normien rikkomisen vuoksi⁷.

JÄRJESTÖT: KAUPPASOPIMUKSET ALISTETTAVA ILO:N TYÖNORMEILLE

Työoikeuksien sisällyttäminen kauppasopimukseen on herättänyt kiivasta keskustelua. Pohjoisen pallonpuoliskon ammattijärjestöt ja ammattijärjestöjen maailmanliitto ITUC kannattavat työnormien käsittelyä kauppaneuvotteluissa, mutta esimerkiksi Intian, Etelä-Afrikan ja usean muun Afrikan maan ammattijärjestöillä on vahvoja varauksia asian suhteen. Tukea kuitenkin tulee Etelä- ja Väli-Amerikan ammattijärjestöiltä, jotka ovat nähneet myönteisiä vaikutuksia työnormien sisällyttämisestä Yhdysvaltojen kanssa solmittuihin kauppasopi-

Työnormien polkemisesta kärsivät kaikki: kehitysmaissa miljoonien ihmisten työolosuhteet ovat surkeat ja teollisuusmaista investoinnit ja työpaikat siirtyvät näihin ”halpatyömaihin”

muksiin⁸.

Hyvin harva kansalaisjärjestö kannattaa kauppaneuvottelujen asialistan laajentamista. Esimerkiksi Trade Justice Movement, Oxfam, aasialainen Third World Network ja amerikkalainen Campaign for Labor Rights eivät usko työntekijöiden oikeuksien parantamiseen Maailman kauppajärjestön valtuuksia lisäämällä.

Yhteinen nimittäjä kaikille järjestöille on vaatimus siitä, että kaikissa kauppa-a säätelevissä sopimuksissa olisi tunnustettava niiden alisteisuus ILO:n ja muiden YK-järjestöjen sopimuksille. ◀

LISÄTIETOA: WWW.FINNWATCH.ORG; WWW.SASK.FI

¹ www.cleanclothes.org; ILO (2005): A global alliance against forced labour; ILO (2007) IPEC Action Against Child Labour - Highlights 2006 ² ILO (1996) African Regional Workshop on the Protection of Worker's Rights and Working conditions in EPAs and the Promotion of the tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy; Elliot Kimberly Ann (2000) Getting beyond n01 Promoting worker rights and trade, in Jeffrey J. Scott, ed., The WTO after Seattle ³ Tilastokeskus (2007), Työvoimatutkimus ⁴ Kouvonen ja Jonninen (2007) Suomalainen teollisuustyö on kallista mutta tuottavaa, Tilastokeskus ⁵ Robert Howse (1999) The World Trade Organization and The Protection of Workers' Rights ⁶ Samet (2003) Doha And Global Labor Standards: The Agenda Item That Wasn't. ⁷ Orbie, Jan (2007) The Social Dimension of Globalization and European Union Development Policy ⁸ Ross ja Chan (2002) From North-South to South-South. The True Face of Global Competition, Foreign Affairs ⁹ Maskus (1997) Should core labor standards be imposed through international trade policy, World Bank working paper; Rodrik (1997) Has Globalization Gone Too Far?; Bhagwati (1999): Third World Intellectuals and NGOs - Statement Against Linkage; Aggarwal (1995): International Trade, Labor Standards, and Labor Market Conditions: An Evaluation of the Linkages; Flasbarth and Lips (2006) Effects of a Humanitarian WTO Social Clause on Welfare and North-South Trade Flows

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- ▶ vastustaa WTO-sopimusten laatimista uusille aloille. Muiden alojen sopimusten asemaa tulee vahvistaa ja selkiyttää suhteessa kauppasopimuksiin.
- ▶ tukea työntekijöiden oikeuksien toteutumista herättelemällä keskustelua yritysten vastuusta, toimimalla ILO:n aseman vahvistamiseksi, tukemalla työntekijäjärjestöjen kehitystä ympäri maailmaa ja diplomatian keinoin.

Hallitusten on kannettava vastuunsa: reiluutta ei voi jättää vain yritysten yhteiskuntavastuun tai kuluttajien ostopäätösten varaan.

EETTISET KRITERIT JULKISISSA HANKINNOISSA

► **VALTIO JA KUNNAT OSTAVAT** vuosittain erilaisia tavaroita yli 2 miljardin euron arvosta. Monia käyttötavaroita kuten työasuja, työvälineitä ja tietokoneita hankitaan verovarilla halvan työvoiman maista. Puolustusvoimien paitoja tuodaan Thaimaasta, katukiviä Kiinasta ja sairaalainstrumentteja Pakistanista¹. Useat raportit kertovat karuista työoloista ja elämiseen riittämättömistä palkoista näissä maissa.

Viime vuosina on alettu puhua julkisten hankintojen eettisyydestä. Suomalaisista 91 prosenttia pitää tärkeänä, ettei julkisia varoja käytetä hankintoihin, joiden tuottamiseen liittyy lapsityövoiman hyväksikäyttöä tai työntekijöiden oikeuksien polkemista².

Suomen hankintalain mukaan tavarantoimittajilta voidaan vaatia ihmis- ja työelämän oikeuksien sekä ympäristönormien noudattamista. Julkisyhteisöt voivat kilpailutuksessa valita halvimman tavarantoimittajan sijasta ”kokonaistaloudellisesti” edullisimman toimittajan. Kansainvälisten työstandardien, esimerkiksi ILO:n sopimusten, noudattaminen voidaan myös sisällyttää esimerkiksi yritysten kelpoisuutta koskeviin valintakriteereihin hankintailmoituksessa tai tarjouspyynnössä.

Silti työntekijöiden perusoikeuksien noudattamista vaaditaan Suomessa harvoin. Ainoastaan maataloustuotteiden hankinnassa voidaan puhua eettisten hankintojen yleistymisestä: monet julkiset ostajat käyttävät yhä useammin reilun kaupan tuotteita, joista kehitysmaiden viljelijät ja työntekijät saavat oikeudenmukaisen korvauksen.

Kansainvälisesti edelläkävijöitä löytyy. Useat Euroopan kaupungeista ja kunnista ovat esimerkiksi liittyneet maailmanlaajuisen Clean Clothes -kampanjan ”Puhtaiden vaatteiden yhteisöiksi”. Ne ovat sitoutuneet asettamaan työolokriteerejä työvaatteiden hankinnassa. Ruotsissa muun muassa puolustusvoimat vaatii koko alihankintaketjultaan ILO:n sopimusten noudattamista.

Suomessa eduskunnan globaaliryhmä teki syksyllä 2006 aloitteen eduskunnan hankintoja koskevasta eettisestä ohjeistosta. ◀

LISÄTIETOA: WWW.REILUKAUPPA.FI, WWW.REPU.FI

SUOMEN HALLITUKSEN TULEE

- tukea aloitteita yritysten veroluonteisten maksujen julkistamiseksi maakohtaisesti.
- toimia aktiivisesti laillisesti sitovien kansainvälisten yritysten yhteiskuntavastuuohjeiden luomiseksi, joiden rikkomisesta voitaisiin rangaista.
- näyttää suuntaa julkisten hankintojen eettisyydessä ehdollistamalla valtion hankinnat ILO:n yleissopimusten, YK:n ihmisoikeussopimuksen ja kansainvälisten ympäristösopimusten noudattamiselle tuotteiden tuotannossa.

RAHAVIRRAT JULKISIKSI

Kansainvälinen ”Publish what you pay” -kampanja rohkaisee yrityksiä julkaisemaan eri maiden hallituksille maksamansa verot ja muut maksut sekä vastaavasti hallituksia julkaisemaan tulolähteensä. Tietojen pohjalta olisi mahdollista käydä avointa keskustelua verokilpailusta ja sopia yhteisiä kansainvälisiä tavoitteita ja pelisääntöjä. Kampanjaan osallistuu yli 300 kansalaisjärjestöä ympäri maailman.

IHMISOIKEUDET MYÖS YRITYSTEN VASTUULLA

► **YHTIÖIDEN KASVU** ja kansainvälisten investointien lisääntyminen on nostanut otsikoihin kysymykset suomalaistaustaisten yritysten yhteiskuntavastuusta. Muun muassa työoloista Nokian kiinalaisissa alihankintayrityksissä ja Metsä-Botnian sellutehtaan ympäristövaikutuksista Uruguayssa on keskusteltu.

Myös erilaisten terveydelle haitallisten aineiden löytyminen Suomessakin jalostetuista ja myydyistä lastenvaatteista, leluista ja elintarvikkeista on korostanut sitä, että yritysten tulisi nykyistä paremmin tutustua alihankkijoidensa tuotantotapoihin.

Tarve sopia yritysten yhteiskuntavastuun laajuudesta sekä entistä tarkemmasta julkisesta seurannasta on ilmeinen.

Yhteiskuntavastuun periaatteet on linjattu Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n toimintaohjeistoon monikansallisille yrityksille. Ohjeiston noudattamista seuraamaan on myös perustettu kansallisia yhteyselimiä, Suomeen kansainvälisen sijoitustoiminnan ja monikansallisten yritysten neuvottelukunta MONIKA. Yhteyselimiltä kuitenkin puuttuu valta rangaista rikkureita, eivätkä ne ole juuri vaikuttaneet yrityksiin.

YK:n normit yritysten vastuusta asettavat valtioille perimmäisen velvollisuuden kunnioittaa, tukea ja varmistaa ihmisoikeuksien toteutuminen myös yritysten toiminnassa³. Vuonna 2003 sovitut normit olivat askel kohti laillisesti sitovia sääntöjä, mutta niihin ei valitettavasti liity monitorointimekanismia.

Myös yritysten oma aloitteellisuus on kasvanut tällä vuosituohannella. Sadat yritykset ovat sitoutuneet YK:n vapaaehtoisen Global Compact aloitteen kymmeneen periaatteeseen. ◀

LISÄTIETOA YRITYSTEN YHTEISKUNTAVASTUUSTA: WWW.FINNWATCH.ORG, WWW.KUA.FI, WWW.PLAN.FI

¹ Päivi Pöyhönen (2006) Ostoksilla verovaroin: Julkiset hankinnat kehitysmaista ja niiden eettisyys, Finnwatch ² Taloustutkimus (2007) Reilun kaupan edistämisyhdistyksen teettämä tutkimus ³ Economic and Social Council (2003) UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations with Regard to Human Rights; Amnesty International (2004) The UN Human Rights Norms For Business: Towards Legal Accountability; Deva (2004) UN's Human Rights Norms for Transnational Corporations and Other Business Enterprises: An Imperfect Step in the Right Direction?

INVESTOINNIT INHIMILLISEEN KEHITYKSEEN

Useilla paikkakunnilla ympäri Suomea kiirataan Kiina-ilmiötä. Samaan aikaan kehityspolitiikkamme kumppanimaat kuten Sambia ja Tansania eivät hyödy ulkomaisten kaivosyhtiöiden tekemistä suurista voitoista.

Kyse on niin sanotusta race-to-the-bottom -kilpailusta, jossa valtiot korostavat mieluummin investoijien oikeuksia kuin velvollisuuksia pärjätäkseen naapureilleen, Kiinalle tai vielä köyhemmille maille. Kurssin kääntämiseksi tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä.

Nykyiset kauppaja- ja investointisopimukset eivät kuitenkaan tartu tähän mahdollisuuteen: niissä keskitytään raha- ja tavaravirtojen kasvattamiseen. Sosiaaliset, yhteiskunnalliset ja ekologiset vaikutukset jäävät sivuseikoiksi esimerkiksi EU:n biopolttoaineinnostuksessa tai vaatimuksissa tiukentaa tekijänoikeussäädöksiä.

Yhteistyöhön tulee tarttua uudella asenteella. Globaaleihin haasteisiin – räikeään eriarvoisuuteen, ilmastonmuutokseen ja turvattomuuteen – ei voida vastata ilman yritystoimintaa ja kansainvälistä kauppaa. Siksi on aika kannustaa ja vaatia investointeja, jotka vähentävät suoraan kurjuutta ja hillitsevät ympäristötuhoja.

Suomen ja muiden teollisuusmaiden on lopetettava kehitysmaiden painostaminen investointisopimuksiin, tarkasteltava kauppaja- ja investointipolitiikkaa ympäristön näkökulmasta ja edistettävä aktiivisesti eettistä hankintaa ja yritystoimintaa.

Sellaisessa globalisaatiossa ei ole järkeä, joka vähentää lapsen kenkien hintaa mutta maksaa isälle hänen työpaikkansa.

Nimetön filippiiniläinen osallistuja, ILO, World Commission on Social Dimensions of Globalisation

KEHITYSYHTEISTYÖN
PALVELUKESKUS

Töölöntorinkatu 2 A
00260 Helsinki
Puh. 09 584 233
info@kepa.fi
www.kepa.fi